

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported [CC BY-NC 3.0] license.

Դու կարող ես.

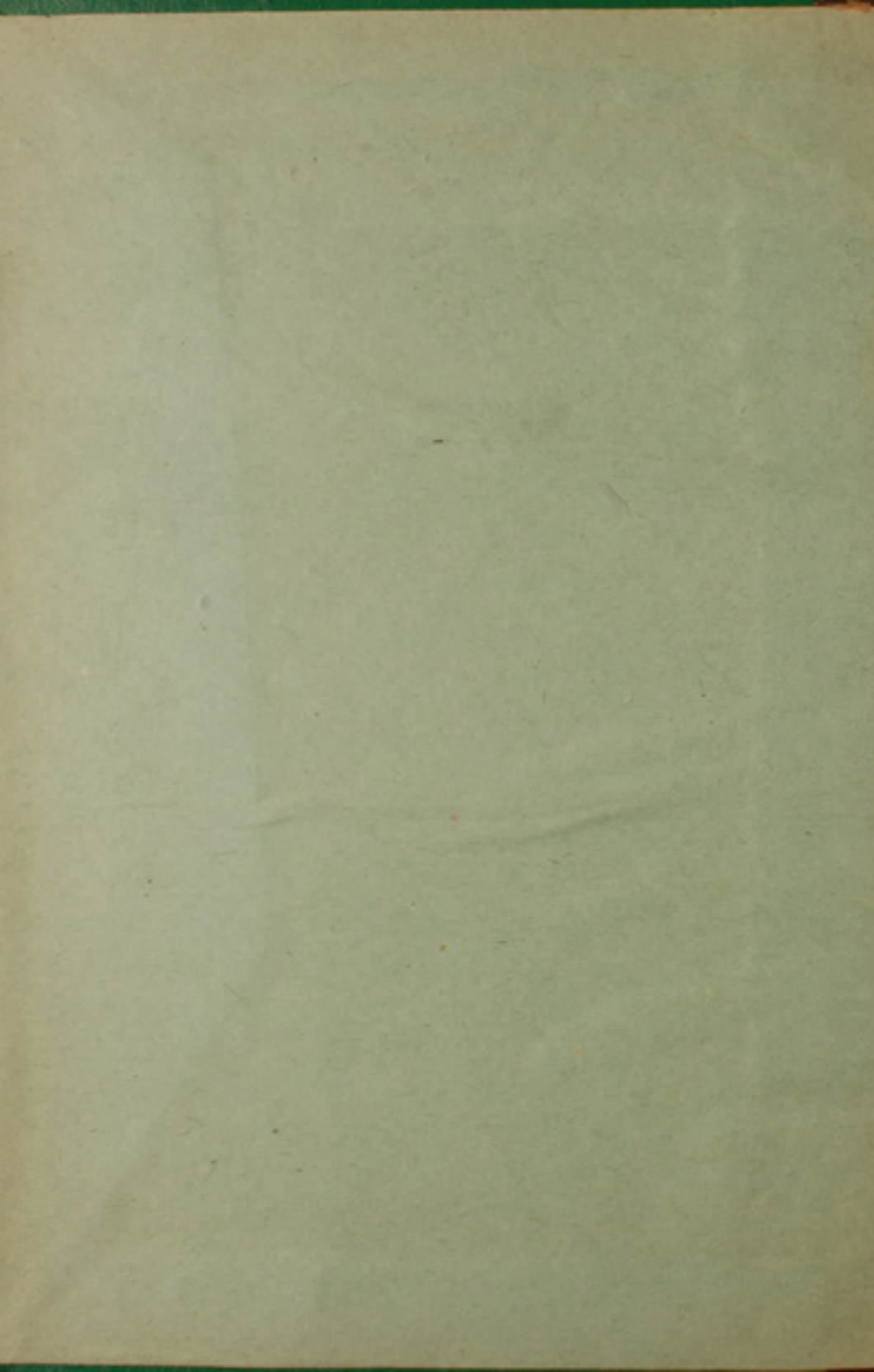
ստանձնել և տարածել նյութը ցանկացած մեալափով կամ կրիչով
մեալափին կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

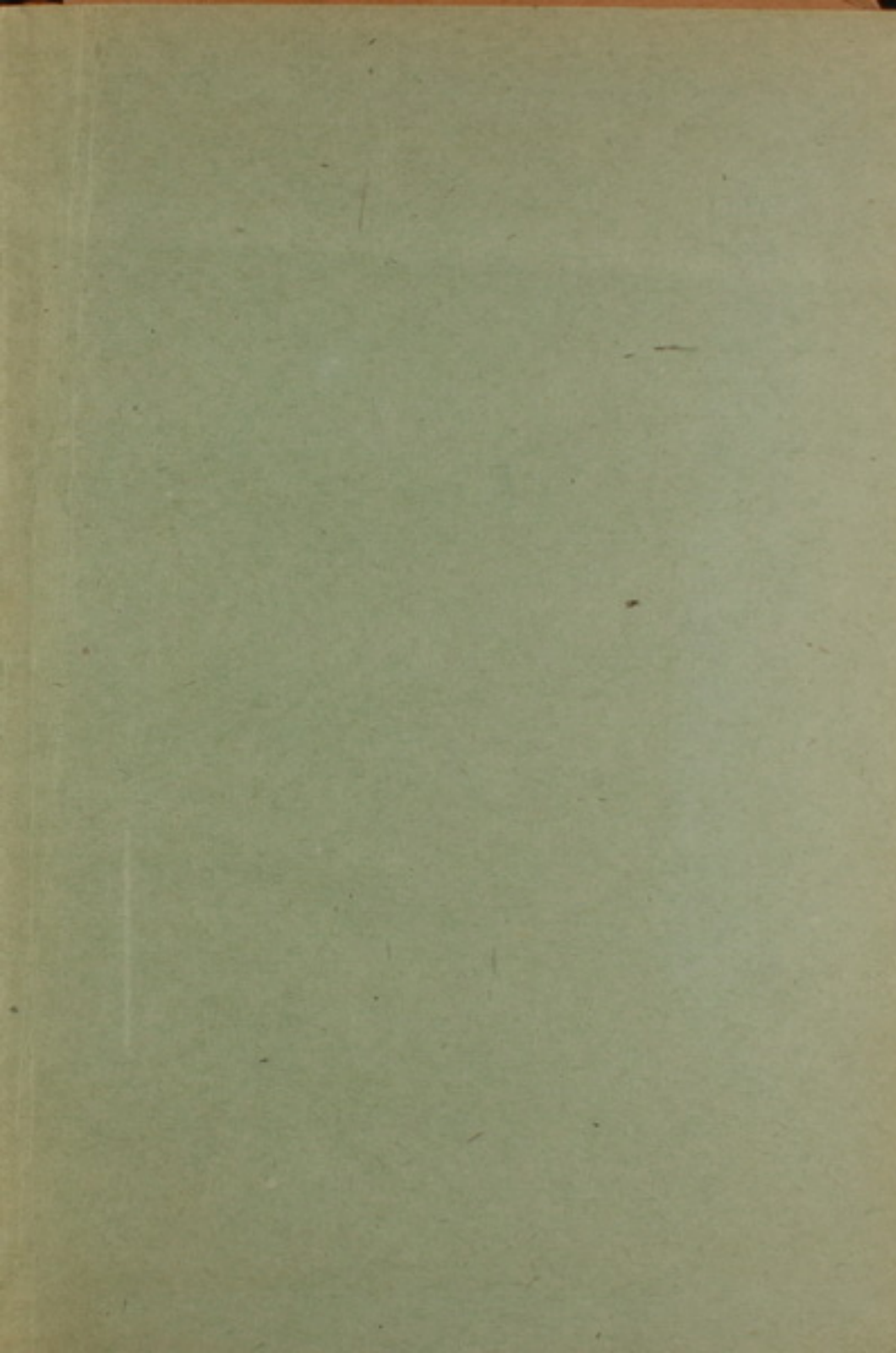
You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ՌՕՍԷՆ ՏՕՐԻՆԵԱՔ

ԵՐԵՔ ՏԱՐԻ

ԱՐԺԱՆԹԻՆԻ ՄԷՋ

(ՌՕՍԷՆ ՏՕՐԻՆԵԱՔԻ ՈՒՂԵԽՈՐԱԿԱՆ ԱՐԿԱՆՆԵՐԸ)

Թիւ 2

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Յ. Մ. ԱԳՈՍԵԱՆ

ՍՈՒՆՆԻ ԳՐԱԳՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ՍՈՒՆՆԻ

ԳՐԱԳՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

1924

ՏԳԱՐԱՆ, ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ ԵՎ ՔՂԹԱՎԱՃԱԹԱՏՈՒՆ

Յ. Մ. ՍԷԹԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ, ԶԱԲՄԱԲՃԵԼՍՐ, ԶԻՒՄՊԻԼԼԻԻ ԽԱՆ

№ 30

Ն Ա Ւ Ա Ք Ա Ն

Այս ուղեւորական արկածներու վեպը՝ զորս հրատարակուի Եան կուսանի աշուտ, գրուած է անձի մը կողմէ՝ որուն անունը ինչպէս բովանդակ աշխարհի, այնպէս ալ ժամանակին՝ տեղական Հայ Մամուլին կողմէ օրուան խնդիր դարձաւ ամիսներով:

Բացառեմք նախ քէ ի՛նչ պարագաներու մէջ օրուան խնդիր դարձաւ իր անունը: Ընթերցողները բերելու կը յիշեն Իւսուէր-Քրուիտրեան խնդիրը, որ ժամանակին այնչափ բնդարձակօրէն ներկայացուեցաւ մեր բերքերուն մէջ: Գծովային իմացականութեան տէր կին մը, Տիկին Իւսուէր, երեսակայական ժառանգութեան յուր մը տարածելով, կըցած էր 100,000,000 Ֆրանկի մօտ զուտ մը շորքի հրապարակէն, եւ իր մանուածապատ վարպետութեան շնորհիւ աւելոյզ տարող դար գաղտնի պահել այդ խարդախութիւնը որ նմանը չունի տարեգրութեանց մէջ: Իր բրածը հասարակ խարդախութիւն մը չէր, այլ խելիք միտք զուրա բան մը, Կանի որ կըցած էր ծուղակը դնել մինչեւ անգամ Ֆրանսայի Պետական Պանտան, եւ բաւական կարեւոր զուտ մըն ալ անկէ շորքի: Աղ. Տիկին Իւսուէրի գլխաւոր զօրավիգը եղած էր իր մէկ շատ նմարամիտ եղբայրը, Թոմէն Տ'Օրիլեմա, որ տողը հսկայ ծրագիրներու իրականացման համար նոյնիսկ չէր վարանած— ինչպէս բերքը գրեցին—տէր մը գործելու: Ծանօթ է նաեւ քէ խարդախներու բովանդակ խումբը, այսինքն Իւսուէր—Տ'Օրիլեմա բնասնիքը փայտաւ եւ քէ ամիսներով բովանդակ աշխարհի ոստիկանութիւնը չկըցաւ նետերէն զտնալ: Այդ մարդիկը ամբողջ 25 տարի Ֆրանսայի բովանդակ դատարան տախարհը եւ բարձր դիրքի վրայ զտնուող դատաւարները խաբարէն վերջ շատ բնական է որ իրենց փայտաւսին վրայ ալ մըտածեցին, եւ ո՛վ գիտէ ո՛ր ապահով անկիւնը տեսուեցան՝ իրենց շորքած միլիոնները վայելելու համար:

Անաւասիկ այս հռչակաւոր կնոջ՝ Տիկին Իւմպերի եղբայրն է որ գրած է այս ուղեւորական արկածներու շարքը: Այդ մարդը արդէն շատ արկածալից կեանք մը անցուցած է, շրջելով գրեթէ աշխարհի բոլոր անկիւնները: Իր երիտասարդութեան առաջին տարիներուն, այսինքն ոչ շատ տարիներ առաջ, մասնաւորաբար երեք տարի մնացած է Ամերիկա, Արժանքիկնի Հանրապետութեան մէջ, եւ անցուցած է սոսկալի պատահարներով, արկածներով, վտանգներով լեցուն կեանք մը, քանիցս գերի բռնուած է բնիկ վայրենիներու ձեռքը, եւ շատ հեղ երէ կրցած է ազատիլ ստոյգ մահուրէնք մը, ապահովաբար իր տարապայման կերպով խելացի, յանդուգն ու հնարամիտ բլլալուն շնորհիւն է: Եւրոպա դարձին, Ռոմէն Տ'Օրինեալ ինք իր կողմէ հրատարակուած հաստրով մը՝ պատմած է այդ բոլոր արկածները:

ԵՐԵՔ ՏԱՐԻ ԱՐԺԱՆԹԻՆԻ ՄԷջ

Ա. Գ Լ Ո Ւ Ե

Պուէնոս-Այրէսի մէջ: — Բեռնակիր մը՝ որուն հետ ղժուար կ'ըլլայ համա-
ձայնի: — Գաւազանի հարուած մը: — Երկու հաճոյակատար Պարոններ:
— Սենեակ մը՝ որուն մէջ գորգի տեղ . . . պանքնօթներ սփռուած են:
— Դրամանենցներու որջ մը: — Դրամապանակ մը փողոցին մէջ:
— «Կէսը քեզի կէսը ինձի» — Դէպի վայրենիներու երկիրը:

Երբոր Պուէնոս-Այրէս ելայ, առաջին գործս եղաւ հե-
տքս գտնուած առարկաները՝ գորս առանձին կապոցներու
բաժնած էի, պանդոկ փոխադրել տայ: Բեռնակիր մը զը-
տայ, որուն հետ համաձայնեցանք խնդին, իւրաքանչիւր կա-
պոցը 50 սանդխով պիտի փոխադրէր: Մինչեւ բեռերուս
փոխադրութիւնը ամէն բան աղէկ գնաց, բայց վերջէն, այն
պահուն՝ ուր կը պատրաստուէի նախապէս որոշուած վարձ-
քը վճարել բեռնակրին, այս վերջինը լեզուն փոխեց եւ իւ-
րաքանչիւր կապոցի համար երկու բաճակոն (10 Ֆրանք)
պահանջել սկսաւ: Ի՞նչ կրնայի ընել: Նախ անուշ լեզուով
աշխատեցայ խօսք հասկցնել, բայց ի զուր, մարդը հայհոյել
սկսաւ. վերջապէս ա՛յ յկրցայ համբերել, եւ գաւազանի
փառատը հարուած մը դրոշմեցի գլխուն, հարուած մը՝ որ
զիս առաջնորդեց ուղղակի ոստիկանատուն: Յաջորդ օրը,
հակիրճ դատաւարութենէ մը վերջ 100 Ֆր. տուգանքով
միայն կրցայ օծիքս ազատել:

Առաջին օրուան դէպքը ահագին աղմուկ հանած էր
քաղաքին մէջ. բեռնակիրը կատարեալ հսկայ մըն էր. եւ
ամէն մարդ զարմանք կը յայտնէր թէ ինչպէս կրցած էի
զլուխ ելլել անոր հետ: Փողոցներէն անցած միջոցիս մատով
կը ցուցնէին զիս. եւ շատեր ալ կ'ըսէին թէ բեռնակիրը

անպատիժ չպիտի թողու ինձի պէս մէկը, եւ թէ կրնամ օրերս համրուած նկատել:

Առտու մը, մինչդեռ կը շրջագայէի քաղաքին մէջ, յանկարծ ձեռքի մը սեղմումը զգացի ուսիս վրայ. ետիս դարձայ խսկոյն եւ ինքզինքս դէմ առ դէմ գտայ երկու երիտասարդներու հետ որոնք խսկոյն փութացին զիս շնորհաւորել բեռնակիրը ծեծած ըլլալուս համար: Յետոյ, իբր արտայայտութիւն մը իրենց սքանչացումին, առաջարկեցին որ միասին պտոյտ մը կատարենք քաղաքին ամենէն հետաքրքրական տեղերը: Իմ ալ փափաքս այդ էր արդէն: Ամբողջ ութը օր բովանդակ քաղաքը շրջեցայ այդ երիտասարդներուն հետ: Վերջին ծայր հանոյակատար էին երկուքն ալ, եւ ա՛յնչափ ալ առատածեռն որ դրամը ատերով կը ցրուէին իրենց շուրջը:

Անգամ մը այս մասին դիտողութիւն ըրի իրենց, եւ հարցուցի թէ ինչո՞ւ այդպէս յարգը չեն ճանչնար դրամին:

— Դուն բարի տղայ մը կ'երեւաս կոր, պատասխանեցին ինձի, եւ մենք վստահութիւն ունինք քու վրայ. եկո՛ւր որ քու ալ բաղդդ շինենք:

Ու զիս առաջնորդեցին արուարծանին տուներէն մէկը: Ներս ոտք կոխածիս պէս զարմանքը քարացուց զիս: Սենեակը ուր մտանք, լեցուն էր պանքնօթներով որոնք գորգի տեղ տարածուած էին գետնին վրայ: Ասդին անդին կարգ մը գործիքներ կը տեսնուէին: Երկու երիտասարդները որոնց հետ ծանօթացած էի, դրամանենդներ էին, եւ շատ ալ վարպետ տեսակէն: Մինակ իրենք յաջողած էին ահագին գումարներ կապտել հրապարակէն. իրենց գործը դիւրացած էր զլիսաւորաբար սա պատճառով որ երկրին մէջ թղթադրամ միայն շրջաբերութեան հանուած էր:

Առաջնորդներս առաջարկեցին ինձի որ իրենց հետ ընկերակից ըլլամ: Բայց տեսնելով որ աղէկ ընդունելութիւն մը չեմ ըներ իրենց առաջարկին, զիս դուրս նետեցին տունէն՝ ըսելով.

— Եթէ երբէք մեզ բերան տալու ըլլաս, զիտցիր որ մահ միայն կրնայ ըլլալ պատիժդ:

Յանձնարարութիւնը աւելորդ էր ինքնին. քանի որ երկուքն ալ այնչափ հաճոյակատար եղած էին ինծի հետ:

Քաղաքին մէջ դրամանենգութիւնը շատ տարածուած էր արդէն, եւ կեղծ թղթադրամներ կը վիստային հրապարակին վրայ: Նոյնիսկ կրնամ ըսել թէ չկեղծուած թղթադրամ անկարելի էր գտնել շրջաբերութեան մէջ: Օր մը, փողոցէ մը անցած միջոցիս դրամապանակ մը գտայ գետնէն, եւ կը պատրաստուէի գրպանս դնել, երբ մարդ մը՝ որ ինձմէ քանի մը քայլ անդին կը գտնուէր, ինծի մօտեցաւ եւ ըսաւ.

— Դրամապանակը մէկտեղ տեսանք, պէտք է որ պարունակութեանը կէսը ինծի տաք:

— Բայց չեմ գիտեր թէ ի՞նչ կայ մէջը, ըսի իրեն:

— Լաւ, կը նայինք:

Երբոր դրամապանակը բացի, մէջէն 200 ֆրանքնոց պանքտոմս մը ելաւ:

— Կէսը իմս է, ըսաւ խօսակիցս. եթէ վրանիդ դրամ ունիք, տուէք ինծի 100 ֆրանք, եւ պանքտոմսը պահեցէք ձեզի:

Առաջարկը չուզեցի ընդունիլ: Մարդը սակայն կը պնդէր: Այդ միջոցին ոստիկան մը երեւցաւ հեռուէն:

— Լաւ՛, ըսի խօսակցիս, քանի որ այդքան կը պնդէք, ես ալ ոստիկանին պիտի տամ զտածս:

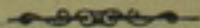
Սակայն հազիւ "Ոստիկան" ըսող արտասանած էի, երբ մարդը անվստահ նայուածք մը նետեց չորս դին, եւ սկսաւ փախչիլ կարելի եղած արագութեամբ: Այն ատեն միայն հասկցայ իրողութիւնը: Այդ մարդը դրամանենգ մըն էր, եւ դրամապանակը ինձ դրած էր այն տեղը ուրկէ՛ գտայ: Իմ տեղս ո՛վ ալ ըլլար գտնողը, մարդը իսկոյն երեւան պիտի ելլէր կէսը պահանջելու համար: Եթէ դիմացինը համոզուէր, այն ատեն՝ այդ կեղծ թուղթին փոխարէն անկէ պիտի ըստանար կէս արժէքը ներկայացնող ճշմարիտ դրամ, ինչ որ արհամարհուելիք շահ մը չէ՛ անշուշտ:

... Պուէնոս-Այրէսի մէջ շատ չկեցայ, ճամբորդութեանս նպատակը չէր արդէն քաղաքներու մէջ փակուիլ երկար ատեն: Քացի քարտէսս, եւ սկսայ ուսումնասիրել այն ճամբան որ վայրենիներու երկիրը կը տանէր: Պէտք էր որ երկաթուղիով մինջեւ Տօլորէս երթայի, ինչ որ կատարուեցաւ առանց յապաղման:

Հոն ալ սակայն շատ չկեցայ: Քաղաքէն հեռու՝ այդ էր միակ փափաքս: Տօլորէսէն մինակ մեկնեցայ դէպի հարաւ, հեծած գեղեցիկ ձիու մը վրայ. եւ յառաջացայ մինչեւ Թինթա լեռը:

Քիչ մը չոր միս, պարսիմաթ, աման մը զինի, քարտէս, եւ հրացան մը միայն առած էի հետս: Ամբողջ առտու մը այդպէս յառաջացայ:

Չիս, Արժանթինի ամենէն կորովի ձիերէն մեկը, բնաւ յոգնութեան նշան մը ջոյց չտուաւ: Ճորեկին մօտ բաւական ճամբայ կտրած էի արդէն դաշտին մէջ, եւ որովհետեւ հանգստանալու պէտք կը զգայի, իջայ կենդանիէն, եւ թողլով որ ուզածին պէս արածի, երկնցայ պառկեցայ թաւխտերուն վրայ:

Բ. Գ Լ Ո Ւ Ն

Ընդոտ զարթնում: — Յանկարծական յայտնութիւն երկու Հնդիկներու: — Նախ սպառնալիք, յետոյ հաշտութիւն: — Չիբրու թալան մը: — «Բարեկամ ենք ասկէ վերջ»: — Բարակուայի թէյը: — Գողցուած ծիբուն հետքը: — Հրացանի հարուած մը ինը բաղ մէկէն կը սպաննէ: — ձաշ՝ զետին եզերքը: — Նորէն ճամբորդութիւն:

Չեմ գիտեր թէ որչա՛րի քնացայ այդպէս: Յանկարծ ընդոտ արթնցայ՝ լսելով դափրտուրը քանի մը ծիբրու ուրոնք արշաւասոյր դէպի իմ կողմս կուգային: Այդ կողմերը մարդ մը իր նմանը տեսնելուն պէս էն առաջ վախի ըզգացում մըն է որ կ'ունենայ: Այդ պատճառաւ իսկոյն ձեռք առի հրացանս եւ սպասեցի: Գիչ մը ետքը տեսայ երկու ծիաւորներ եւ հագուստներնէն հասկցայ որ հնդիկներ են: Երկուքն ալ զիս տեսնելուն պէս խթեցին ծիբրնին եւ իմ կողս խոյացան, նիզակնին երկարած, ի զուր բարեկամական նշաններ ըրի իրենց, երկուքն ալ կը շարունակէին յառաջանալ՝ առանց իրենց սպառնական գիրքը մեղմացնելու: Այն ատեն, տեսնելով որ նար չկայ, հրացանս իրենց ուղղեցի: Անպիտանները, իբր նշմարիտ ծիաւորներ, կոր շարժում մը ընել տուին իրենց ծիբրուն՝ հրացանիս գնդակը վրիպեցնելու համար:

Ննդիրը կը կնճռոտէր: Հնդիկները սակայն տեսնելով որ կրակ չեմ ըներ, կակղեցան եւ սկսանք քանակցիլ: Հարցուցի սպաններէն թէ ին՞ կուզեն: Պատասխանեցին թէ սպիտակամորթներու խումբ մը իրենցմէ ծիբր գողցած է, եւ թէ կը կասկածէին որ ես ալ այդ խումբէն մէկը ըլլամ: Հասկցուցի իրենց թէ ծիբու գողերու հետ քնաւ գործ չունէի, եւ թէ տակաւին նոր ոտք կը կոխէի այդ կողմերը: Բարեբաղդարար համոզուեցան եւ իրարու մօտեցանք:

— Ո՞ր երթալու միտք ունիք, հարցուցին ինձի:

— Շիտակ պիտի երթամ այսպէս, պատասխանեցի իրենց. հաճոյքիս համար կը ճամբորդեմ:

Այս պատասխանս տարօրինակ թուեցաւ երկու հնդիկներուն, որոնք զարմացկոտ ականարկ մը փոխանակեցին: Յայտնի էր որ այդ կարգի խենթութենէ մը մեծ բան մը չէին հասկնար:

Քիչ մը ուտելիք հրամցուցի իրենց: Չմերժեցին, եւ կերած ատեննին յայտարարեցին թէ ա՛լ անկէ ետքը բարեկամներ պիտի ըլլան ինձի հետ: Գիտէի արդէն թէ այս ցեղին մարդիկը անգամ մը որ մէկու մը հետ կերակուրի նստին, ալ ո՛րեւէ թշնամութիւն չեն սնուցաներ անոր դէմ: Դէպքերը՝ աւելի վերջ բոլորովին հաստատեցին այս համոզումս: Հայր եւ որդի էին այդ երկուքը ու մկրտուած: Հայրը Տօմէնկօ կը կոչուէր, իսկ տղան Օնօրիօ: Երկուքն ալ մաս կը կազմէին Քուիրատօ հնդիկներուն՝ որոնք Օքայէսի մեծ ցեղին կը պատկանին:

Իրենք ալ իրենց կողմէ երկրին յատուկ օղի մը հրամցուցին որ շատ ախորժելի թուեցաւ ինձի: Երբոր նաշերնիս աւարտեցաւ, Տօմէնկօ ըսաւ ինձի:

— Քանի որ ըստ բաղդի կը շրջիք այս կողմերը, եկէ՛ք մեզի հետ, շատ տեղեր կը տեսնէք, որովհետեւ մենք, մինչեւ որ գողցուած ձիերը չգտնենք, ընաւ միտք չունինք հանգստանալու:

Աւելորդ է ըսել թէ մեծ փութով ընդունեցի առաջարկը: Բաղդը ինձի կուտար երկու սքանչելի առաջնորդներ՝ որոնք ամէն կերպով կրնային օգտակար դառնալ փափաքներուս իրականացման: Միւս կողմէ, երկու Հնդիկներն ալ վստահութիւն կը ներշնչէին ինձի: Եւ արդէն Տօմէնկօ յայտարարեց թէ միշտ իբր իր որդին պիտի նկատէ զիս:

Առանց հող ժամանակ կորսնցնելու, ձիերնուս վրայ ցատկեցինք եւ նամբայ ելանք: Հնդիկները մէկ կողմէ կը յառաջանային, եւ միւս կողմէ ուշադիր գետինը կը զննէին, իրենց գողցուած ձիերուն ոտքի հետքերը գտնելու համար: Մինչեւ գիշեր յառաջացանք այդպէս ու կանգ առինք Լակունա Լարկուա գետին մօտ՝ ուր երկու Հնդիկները յան-

պատրաստից պատասպարան մը հաստատեցին զիշերուան համար: Յետոյ ինձի խմցուցին Բարակուայի թէյ՝ որ «մատրի» կը կոչուի այս կողմերը, եւ որ շատ ախորժահամ ու կազդուրիչ ըմպելի մը կրնայ նկատուիլ:

... Արշալոյսը շատոնց ծագած էր արդէն, ու ես տակաւին կը բնանայի, երբ զգացի որ մէկը ուսէս կը քաշէ: Աչքերս բացի իսկոյն:

Տօմէնկօն էր:

— Ելի՛ր, ըսաւ, ծիերուս հետքը գտայ:

Յետոյ զիս առաջնորդեց մինչեւ գետեզրը, եւ հոն գետնի հողին վրայ դրոշմուած կարգ մը ծիու սմբակի հետքեր ցոյց տալով, աւելցուց:

— Նայէ՛, բովանդակ Արժանթինի մէջ մէկ հատիկ ծի մը կայ որ կրնայ այս տեսակ հետք մը թողուլ:

Քննեցի այդ հետքերը, բայց իմ մասիս արտաքոյ կարգի բան մը չտեսայ անոնց վրայ:

Երկու Հնդիկները արդէն իսկ ծիերնին հեծած, անհամբերութեան նշաններ ցոյց կուտային: Ես ալ իրենց պէս ըրի, եւ սկսանք դէպի հարաւ յառաջանալ: Հողը երթալով խոնաւ կը դառնար: Տեղ տեղ, այնչափ շատ ճահիճներ կային որ մեր ծիերը կը պարտաւորուէին մինչեւ կէս մէջքերնին անոնց մէջ մտնել, ինչ որ շատ կը յոգնեցնէր զիրենք: Վերջապէս Վիլյանուէլօ գետին եզերքը հասանք, ու կանգ առինք՝ մեր կենդանիները աւելի չյոգնեցնելու համար: Օնորիօ սկսաւ թէյ պատրաստել, եւ հայրն ալ հրացանս առնելով որսի ելաւ: Շատ չանցած, հրացանի հարուած մը լքսեցինք. որկէ վերջ Տօմէնկօ երեւցաւ՝ բաղերու ամբողջ շարք մը ձեռքը: Այդ թռչունները այն աստիճան առատ են այս կողմերը որ Հնդիկը հրացանի միակ հարուածով մը ինը մէկէն զարկեր էր: Բաղերէն երկուքը եփեցինք իսկոյն ու փառաւոր ճաշ մը ըրինք գետին եզերքը:

Երբոր նորէն ճամբայ ելանք, տեսայ որ Հնդիկները հոն կը թողուն մնացեալ եօթը բաղերը: Պատճառը հարցուցի իրենց.

— Ի՞նչ պիտի ընենք, ըսին երկուքը մէկ, այս կողմերը ո՛ւր որ ալ ըլլանք, դժուար բան չէ ուզածնուս չափ որսալ: Նոյն օրը մինչեւ արեւին խոնարհիլը բաւական տեղ քալեցինք նորէն:

Ք. Ք Լ Ո Ւ Խ

Ազիւլի գաղութը: — Քիչ մը դադար: — Ողջ մարդ մը պիտի թաղենք: —
Տօմէնկօի յանձնարարութիւնը: — Խորհրդաւոր տունը: — Յուզարկաւոր
ութեան հանդէս մը. օդի, սրտ եւ երգ: — Մտէք, հրեշտակը պատ-
րաստ է ձեզ ընդունելու: — Յղիէն վերջ խաղ: — Տօմէնկօյի բաղ-
դաւորութիւնը: Խաղէն վերջ կռիւ: — Ճակատամարտ սենեակի
մը մէջ: — Փախուստ:

Յաջորդ օրը, Հնդիկները նորէն ձի ցատկեցին: Սոսկալի
կերպով յոգնած էի ես: Երեք օրուան մէջ յիսուն մղոն համ-
բայ կտրած էինք, եւ շարունակ ձիենիս վազցնելով: Ոսկոր-
ներս շէնք շնորհք կը ցաւէին ու չէի կրնար ինքզինքս ուղիղ
բռնել ձիուս վրայ: Եւ սակայն, համբորդի, ու մանաւանդ
Երոպացիի հպարտութիւնս արգիլեց զիս որ այդ մասին
դիտողութիւն մը ընեմ համբու ընկերներուս: Տորեկուան մօտ
քանի մը տուններ տեսնուեցան հեռուէն:

— Ազիւլի գաղութն է, ըսին ինձի ընկերներս, բայց որով-
հետեւ ժամանակնիս սուղ է, կանգ չպիտի առնենք հոն:

Այս անգամ ա՛լ չկրցայ դիմանալ, եւ յայտնեցի իրենց
թէ ինձի համար անկարելի էր աւելի յառաջանալ, առանց
շէնք շնորհք հանգիստ մը ըրած ըլլալու: Մանաւանդ որ ձիուս
ընթացքը սկսած էր ծանրանալ: Հնդիկներուն ձիերն ալ լա-
ւազոյն վիճակ մը չունէին:

— Լա՛ւ, ըսաւ Տօմէնկօ, քանի որ մեր բարեկամն եւ դուն,
քեզի համար կ'ընենք այս զոհողութիւնը: Ազիւլի մէջ բա-
րեկամ մը ունիմ ուրկէ՛ կրնանք նոր ձիեր առնել, եւ վաղը
ձեռք անցընել այն ժամանակը զոր այսօր պիտի ստիպուինք
կորսնցնել:

Ազիւլ մտանք: Այդ գաղութը հաստատուած է համա-
նուն գետակին եզրը, որ երկու հիւղի կը բաժնուի հոտկէ,
հիւղեր՝ որոնք շատ հեռու, դէպի հիւսիս, կրկին իրարու
կը միանան:

... Կը պատրաստուէի քնանալ երբ Տօմէնկօ եկաւ զտաւ զիս ու ըսաւ:

— Մի՛ քնանար, որովհետեւ շատ պիտի զուարճանար այս զիշեր:

— Օհ՛, չեմ կրնար, պատասխանեցի. լաւ քուն մը ամէն բանէ գերազանց կ'երեւայ ինձի,

— Թերեւս, յարեց Հնդիկը, բայց լաւ է որ ելլես եւ ինձի հետեւիս:

— Ո՛ւր

— Ողջ մարդ մը պիտի թաղենք, չմոռնա՛ս, դանակդ հետդ առ:

Այդ տարօրինակ խօսքերը ու մանաւանդ վերջին յանձնարարութիւնը բոլորովին սրեցին հետաքրքրութիւնս. յոգնութիւն, քուն, վերջապէս ամեն բան մոռցայ, եւ հետեւեցայ Հնդիկներուն՝ որոնք խսկոյն ձիերուն վրայ ցատկեցին: Իրենց հետն էր նաեւ Տօմէնկոյի բարեկամ Ազիւլցին, Շիրօբաբան: Չորսս մէկ ճամբայ ելանք ու բաւական յառաջանալէ վերջ կանգ առինք պզտիկ հիւղակի մը առջեւ՝ որուն մէջ լոյս կը վառէր:

— Ա՛յ է Մարիա, աղաղակեց Տօմէնկօն:

— Սանթա Վերնէն, պատասխանեցին ներսէն: Չորսս ալ ձիերէն իջանք: Իմ մասիս, Տօմէնկոյի յանձնարարութեան վրայ ինքզինքս շատ ապահով չէի զգար հող: Եւ սակայն հետաքրքրութիւնս վերջին ծայր սրուած էր, մանաւանդ որ ճամբան, Հնդիկը չէր ուզած որ եւէ բացատրութիւն տալ մեր երթալիք տեղին վրայ:

Բակէն՝ ծայր կրկին քարծրացաւ:

— Ատելանթէ, բավալլէրօս (մտէ՛ք, պարոններ) կ'ըսէր:

Երբոր ներս մտանք, բոցարծակ կրակի մը շուրջը շարուած գտանք քսանի չափ մարդիկ՝ որոնք թէյ կ'առնէին: Մենք ալ տեղ բռնեցինք անոնց կարգին մէջ, եւ սկսանք պարսպի մեզի հրամցուած թէյի բաժակները, խմելով հանդերձ կը սպասէի որ խօսին, բայց ոչ ոք ծայն կը հանէր: Հազար ու մէկ ենթադրութիւններ կ'ընէի:

Կը մտածէի թէ այդ խումբը տեսակ մը դատարան էր՝ որ մարդ մը պիտի դատապարատուէր ողջ ողջ թաղուելու:

Այդ կարգի մտածութեանց մէջ թաղուած էի, երբ ընդհանուր լուսթեան մէջ բարձրահասակ մարդ մը հանդիսաւոր կերպով յառաջաջաւ դէպի մեր կազմած շրջանակը, եւ ըսաւ.

— Քափալլէրօս, շնորհակալ եմ ամենուդ ալ, ձեր ներկայութիւնը զիս կը պատուէ, հրեշտակը պատրաստ է ձեզ ընդունելու. հանդէսը պիտի սկսի:

Ամէն մարդ ոտքի ելաւ եւ տանուտէրին հետեւեցաւ դէպի բնակարանին ներքնակողմը: Սենեակին մէջ ուր մտանք, իբր կարասի ներմակ փայտէ խեղճուկ անկողին մը միայն կար, կային նաեւ եզի զանկեր՝ որոնց եղջիւրներուն միջեւ տափակ փայտ մը հաստատուած էր: Ամերիկայի մէջ տարածուած սովորութեան մը համաձայն՝ իբր աթոռ կը ծառայէին ատոնք: Այդ խեղճուկ կարասիներուն շուրջ սակայն, վերջին ծայր շրեղ ու մեծագին առարկաներ տարտղնուած էին, արծաթապատ թամբեր, թանկագին զարդեր, հրբացաններ, դաշոյններ, որոնք սակայն չկրցան զբաւել ուշադրութիւնս՝ որ ներս մտնելուս պէս ուրիշ բանով մը հրբապուրուեցաւ:

Անկողինը լուսազարդուած էր վեց աշտանակներով եւ շուրջը խմբուած էին բազմաթիւ դեռատի աղջիկներ. իրենցմէ մէկը խնդալով ինծի երկարեց ձիթենիի ոստ մը եւ ըսաւ.

— Օրհնեցէ՛ք զայն, որովհետեւ երկինքն է արդէն:

Իմ ընկերներուս պէս ես ալ ռատը թոթուեցի անկողնին վրայ: Ան ատեն միայն տեսայ որ եօթնէն ութը ամսուան տղու մը դիակը կը պարունակէր անկողինը: Կերեւայ թէ յուզարկաւորութեան մը հրաւիրուած ենք մտածեցի: Բայց ի՞նչ կը նշանակէին ուրեմն Տօմէնկօյի խօսքերը: Չէ՞ մի որ «ողջ մարդ մը պիտի թաղենք» ըսած էր ինծի:

Շուրջս ամէն մարդ նստած էր: Այդ միջոցին նուագի

ծայն մը բարձրացաւ, եւ մէկը սկսաւ երկար ողբ մը՝ որ կը յանձնարարէր մոռնալ մեռելները: Յետոյ պար մը ծայր տուաւ: Ներկաները մէյ մէկ աղջիկ առնելով սկսան դառնալ յիմարներու պէս: Դադարներու միջոցին տեղական օղին ջուրի պէս կը սպառուէր պարողներուն կողմէ: Յայտնի էր որ շատ չանցած ամէնքն ալ սոսկալի կերպով պիտի զինովնային: Սկսայ Տօմէնկօն փնտռել յուսարով որ անկէ բացատրութիւն մը կը ստանամ այս խառնիճաղանճութեան վրայ: Վերջապէս գտայ զայն. եզի գանկի մը վրայ նստած՝ թուղթ խաղալու հրաւէր կը կարդար: Խաղամուտութիւնը այն կողմերը շատ տարածուած ըլլալով, Հնդիկը իսկոյն շրջապատուեցաւ ներկաներուն մէկ ստուար մասէն:

— Հազար «բըզոզ» ո՞վ կը խաղայ, կը ծայնէր Տօմէնկօն:

— Քօթօ, կ'ընդունիմ, ըսաւ ծայն մը, որ տանտիրոջն էր, մեռեալին հօրը:

Ներկաները իսկոյն տեղ բացին այդ իշխանական խաղացողին, որ չէր վարանէր այդչափ մեծ գումար մը խաղալու:

Տօմէնկօ բացաւ թուղթերը եւ կորսնցուց:

Տանուտէրը առաւ դրամները:

— Դարձեալ նոյնչափ, ըսաւ Հնդիկը առանց ո՞ր եւ է յուզում արտայայտելու:

Նորէն կորսնցուց:

Այն ատեն միւսը առաջարկեց կրկնել գումարը: Բաղդը սակայն դարձած էր: Տօմէնկօ շահեցաւ: Տանուտէրը գումարը աւելցուց: Բաղդը նորէն չժպտեցաւ: Եւ այսպէս, հետըզհետէ կորսնցուց ունեցած բոլոր դրամը, տան կարասիները, տունը, թանկագին առարկաները, վերջապէս ամէն բան: Իրեն յաջորդեցին ուրիշներ: Տօմէնկօ սակայն միշտ շահեցաւ: Խաղացողները մինչև իրենց հագուստներն ու շապիկը մէջտեղ դրին ու կորսնցուցին: Այդ միջոցին Շիրօբաբա խոհեմութեամբ դիտել տուաւ Տօմէնկօյի թէ բազմաթիւ հրաւիրեալներ իրենց դանակը մէջտեղ դրած չէին. ամէն բան կորսնցուցած էին, բայց զէնքերնին չէին ուզած վտանգել:

Շուրջս պարը կը շարունակուէր կատաղութեամբ. եւ անոնք որոնք կորսնցուցած էին խաղին մէջ, օղիէն կ'առնէին իրենց վրէժը: Գինովութիւնը կատարելապէս տարածուած էր ընդհանուրին վրայ: Տանուտէրը որ ամէն բան վրայ տըլած էր, շապիկով վարտիքով կը պարէր իր գաւակին դիակին առջեւ, մէկ թիւովը շիշ մը օղի բռնած, եւ միւսովն ալ կին մը գրկած:

Յանկարծ թողուց կինը, եւ Տօմէնկօյի մօտենալով ըսաւ.

— Տասը հազար դահեկանի կը խաղամ, կ'ընդունի՞ս.

— Կ'ընդունիմ, պատասխանեց Հնդիկը. բայց պայմանաւ որ դրամը մէջտեղ դնես:

— Վստահութիւն չունի՞ս վրաս. չե՞ս ճանչնար զիս:

— Ես դրամը միայն կը ճանչնամ:

— Գող ես դուն:

— Բարեկամ, կ'երեւայ թէ զինովցեր ես, գնա՛ քիչ մը օդ առ:

— Շո՛ւն, հիմա պիտի սպաննեմ քեզ, գոռաց տանուտէրը, ու դանակը բարձրացնելով խոյացաւ Տօմէնկօյի վրայ:

Հնդիկը չէր կորսնցուցած իր պաղարիւնութիւնը: Միայն թէ կը հասկնար թէ միւս հրաւիրեալները՝ որոնք նախանձոտ աչուրներով միայն ականատես եղած էին իր բաղդաւորութեան, խմբովին վրան պիտի յարձակին: Այդ միջոցին Օնօրիօ եկաւ գտաւ զիս, եւ յայտնելէ ետքը թէ դուրսը ձիերը պատրաստած է, յանձնարարեց որ աչքս չորս բանամ:

Հագիւ խօսքը աւարտած էր, Տօմէնկօ իր կարգին յարձակեցաւ տանուտիրոջ վրայ, եւ դաշոյնի միակ հարուածով մը սպաննեց զայն: Կիները սկսան կանչուրուտել: Հրաւիրեալները մերկացուցին իրենց դաշոյնները եւ վրանիս խոյացան: Իսկոյն հանեցի ուէվովէրս եւ հարուած մը պարպեցի օդին մէջ: Հրագէնի մը գոյութիւնը շփոթեցուց զիրենք, ու չորսս մէկ, ինչպէս նաեւ Շիրօքարա եւ իր մարդոցմէն երկուքը, առիթէն օգտուելով տունէն դուրս նետուեցանք, եւ դուռը գոցելէ վերջ ծառի խոշոր կոճղ մը դրինք առջեւը՝ իբր պատուար:

Տանը ներսէն կատաղութեան աղաղակներ կը թնթային:

— Եթէ դուրս ելլելու փորձ մը ընէք, տունը կայրեմ եւ ամէնքդ ալ կը խորովեմ, պոռաց Տօմէնկօ:

Մտօրիօ, տակաւին ծիուն վրայ չցատկած ուէվովէրս խնդրեց իզմէ: Յետոյ տունին մօտեցաւ, փողը խոթեց ցեղ-քէ մը ներս, եւ ուշադիր նշան առնելէ վերջ սպաննեց հը-րաւիրեալ մը որուն հետ վէճ մը ունեցած էր նոյն իրի-կունը:

— Շուտ ծիերնուդ վրայ ցատկեցէք, կը պոռար Տօմէն-կո, հիմայ, ուր որ է դուռը կը կոտրեն:

Հրաւէրը կրկնել չտուինք, ու մեկնեցանք սրարշաւ. կա-տաղութեան աղաղակները երթալով կը շեշտուէին քնակա-րանին մէջէն: Քիչ ետքը դուռը արդէն իսկ կոտրած պի-տի ըլլար:

2018

475

A II 79867

Գ. Գ Լ Ո Ւ Ե

Փախուստէն վերջ:—Երկպառակութիւն:—Տօմէնկօ կը սրդողի Շիրօքարայի հետ:—Դաշոյնները մերկացած:—Օնօրիօյի միջամտութիւնը:—Երեք մարդ մէկանց գետինը:—Տօմէնկօյի բարկութիւնը:—Շիրօքարա եւ իր ընկերները կեր՝ գիշակեր թռչուններու:—Արկածներ հեղեղատի մը շուրջը:—Յանպատրաստից թարստոց մը՝ որ գերեզման մը կը դանայ:—Օնօրիօ կը վիրաւորուի:—Տօմէնկօյի միջամտութիւնը.
—Կօշօսները կը փախչին:—Ազատում:—Միշտ զէպի առաջ:

Առտուան ժամը չորսին մօտերն էր: Տասը վայրկեան մը արշաւասոյր յառաջացած էինք՝ երբ Տօմէնկօ պատուիրեց որ կենանք: Յետոյ, ձիէն իջնելով ականջը գետնին փակցուց, ու մտիկ ընելէ վերջ ըսաւ.

—Ութը կամ տասը ձիաւորներ ինկած են ետեւնուքայց եթէ կարենանք Սալթօ տէլ Քառնէքօ հասնիլ, կ'ազատինք:

Կրկին ձի հեծանք եւ սկսանք յառաջանալ կատաղ վազքով մը, միայն թէ, մեզ հալածողները, լաւագոյն ձիերունենալուն՝ շարունակ տեղ կը շահէին մեր վրայ: Որոկերպով կը լսէինք իրենց ձիերուն դարբտուքը:

Վերջապէս Սալթօ տէլ Քառնէքօ հասանք. հողը հող երկուքի բաժնուած էր հեղեղատէ մը՝ որուն վրայ երկու ծառ կոճղեր դրուած էին իբր կամուրջ: Օնօրիօ, Շիրօքարա եւ իր երկու բարեկամները իսկոյն անցան այդ անարուեստ կամուրջին վրայէն: Ես ալ իրենց հետեւեցայ: Այդ միջոցին մեզ հալածողները բաւական յառաջացած ըլլալով հրացան կ'պարպէին մեր վրայ: Քանի մը գնդակներ սուլեցին մեր շուրջը բարեբաղդաբար առանց մեզ վնաս պատճառելու: Տօմէնկամենէն ետ մնացած էր: Տեսայ որ մէջքէն հանեց լածօ (երկար չուան մը՝ ծայրը բաց հանգոյցով) եւ ձին կամուրջին վրայէն վազցնելով հանդերձ, լածօին հանգոյցը անցուզայն կազմող երկու գերաններուն եւ հեղեղատին մէջ ձգեզանոնք: Քիչ մըն ալ յառաջացանք, հրացանի գնդակներէ

ինքզինքնիս հեռու պահելու համար: Երբոր կեցանք, շնորհաւորեցի Տօմէնկօն՝ իր նարպիկ ընթացքին համար:

— Քունս չեմ մեղքնար, ըսի իրեն, որովհետեւ պէտք եղածէն աւելի շահեկան պատահարներ անցուցինք. բայց ի՞նչ կուզէիր հասկցնել "Ողջ մարդ մը պիտի թաղենք" ըսելով:

— Այս երկրին մէջ, պատասխանեց Տօմէնկօ, "Ողջ մարդ մը թաղել" կը նշանակէ խաղի մէջ շահիլ մարդու մը դրամը, տունը, գոյքերը, հագուստը, եւ անոր թողուլ երկու արքերը միայն՝ . . . որպէս զի ուզածին պէս լայ:

Շատ չկեցանք այդ տեղ. մեր հակառակորդները կրնային հեղեղատը դառնալով մեզի հասնել: Ճամբայ ելանք նորէն, ամենքս մէկ: Միայն թէ, Տօմէնկօ ա՛լ կը փափաքէր լքել Շիրօքաբան, ինչպէս նաեւ անոր երկու ընկերները: Որովհետեւ Շիրօքաբա որ խաղի միջնորդ եղած էր պահ մը առաջ, իր բաժինը կը պահանջէր: Ճամբան կրկին ատոր խօսքը բացուեցաւ: Շիրօքաբա առաջարկեց որ Տօմէնկօյի շահած դրամը բաշխուի հաւասար կերպով, բայց Հնդիկը ընդդիմացաւ: Քիչ առ քիչ սկսան վիճաբանիլ, ուրկէ վերջ Շիրօքաբա եւ երկու ընկերները յարձակեցան Տօմէնկօյի վրայ, իսկոյն առաջ նետուեցայ, կռուին միջամտելու համար, բայց հազիւ քանի մը քայլ առած էի, երբ լածօփ մը հանգոյցը գրկեց երեք մարդիկը մեկանց:

Օնօրիօն էր՝ որ իր հայրը ազատած էր երեք հակառակորդներէն, ու ծին առաջ քշելով կը քաշկրտէր երեքը մեկանց, գետնի քարերուն վրայէն: Օնօրիօ, հօրը միջամտութեան վրայ միայն ծիուն վազքը դադրեցուց, եւ Շիրօքաբա ու իր երկու ընկերները ազատեցան ապահով մահէ մը: Յետոյ, միշտ հօրը հրամանին վրայ, երեքը մէկ ամուր մը կապեց: Այդ միջոցին Տօմէնկօ քաշեց դաշոյնը եւ Շիրօքաբայի մօտեցաւ: Հասկցայ իսկոյն թէ մարդուն վիզը պիտի կտրէր, բան մը որ խղճիս դպաւ, եւ զիս դրոպեց որ միջամտեմ: Հընդիկը լախորժեցաւ իմ ընթացքէս եւ գէնքը ինձի դարձուց:

— Լաւ, ըսի, սպաննէ զիս, դուն որ խոստացած էիր իբր հայր միայն վարուիլ ինձի հետ, բայց մի կատարեր այդ սպանութիւնը որ պարզապէս չի վայլեր բեզի պէս քաջ ու վեհանձն մարդու մը:

Ժիշտ տեղին դպած էի: Հնդիկը կակղեցաւ եւ դաշոյնը պահեց: Միայն թէ թող չտուաւ որ երեք մարդոց կապերը քակուին:

— Դանակս չպիտի պղծեմ ձեր շան արիւնով, ըսաւ անոնց, ձեր մարմինը հոս նուէր կը թողում անգղերուն եւ ակուարասներուն (դաշտային գայլ): Համբերեցէ՛ք, անքերնիդ երկար ատեն չպիտի մնան ձեր անիծնալ գանկին վրայ:

Յետոյ առինք այդ մարդոց ձիերը եւ նորէն ճամբայ ինկանք: Այդ միջոցին արդէն իսկ բազմաթիւ գիշակեր թռչուններ սկսած էին իջնել դէպ ի Շիրօբարայի եւ իր երկու ընկերներուն գտնուած կողմը: Մինչեւ ցերեկ այդպէս յառաջանալով Ֆորօնլուի մօտերը հասանք եւ ճաշի նստանք: Տօմէնկօ որսի ելաւ. բայց երէները տակաւին չխորոված լսեցինք որ ձիաւորներու խումբ մը կուգայ մեր կողմը:

Տօմէնկօ մտիկ ըրաւ:

— Առնուազն տասնեօթինգ հոգի մը կան, ըսաւ, քիչ ետքը. անպիտանները կ'երևայ թէ օգնականներ առած են իրենց: Խոհեմութիւնը կը պահանջէ որ առանց ժամանակ կորսնցնելու լեռ ելլենք:

Իսկոյն ձիերնուս վրայ ցատկեցինք եւ խոյացանք առաջ, առանց գետեզրէն բաժնուելու: Վերջապէս Տօմէնկօն հուն մը գտաւ ուրկէ դիմաց անցնելու փորձ մը ըրինք, բայց զուր տեղը, որովհետեւ մեր ձիերը կը սահէին ամէն մէկ բայլին ու չէին կրնար յառաջանալ: Բաւական ժամանակ կորսնցուցինք այդ տեղ, առանց ո՛ր եւ է արդիւնք մը ձեռք բերելու: Մեր հակառակորդները մեզի հասնելու մօտ էին. որոշակի կը լսէինք իրենց ձիերուն վրնջիւնը: Վերջապէս ստիպուեցանք ձիերը թողուլ որ ըստ բազդի լողան հոսանքն ի վար, ու ցամաք ելլեն իրենք իրենց: Ձիերը իջան

վար ու քիչ ետքը, իրենցմէ մէկուն վրնջիւնէն Օնորիօ հետեւցուց թէ կրցած էին հոսանքէն ազատիլ ու ցամարելել: Այդ միջոցին որովհետեւ հեռանալու ժամանակ չունէինք, գետեզերքին վրայ, մացառուտներու մէջ բացուած խոր ծակի մը մէջ պահուրտեցանք: Տօմէնկօ միայն դուրսը մնաց, եւ ճիշտ այն վայրկեանին ուր մեր հակառակորդները գետին միւս եզերքը կը հասնէին, նետուեցաւ ջուրը: Հրացանի քանի մը հարուածներ մէկանց արծակուեցան, ու տեսանք որ մարմինի նմանող բան մը կը ծփայ ջուրին երեսը, ու կը սահի վար՝ հոսանքին հետ: Օնորիօ խնդալով բացատրեց ինծի թէ ի՛նչ է ատիկա: Տօմէնկօ՝ ջուրը նետուած միջոցին հետը առած էր նաեւ մեր կապոցներէն մէկը: Կապոցը քնականարար ջուրին երեսը մնացած էր, իսկ ինքը տակը: Մեր հակառակորդները՝ անանկ կարծած էին թէ այդ կապոցը մարդ մըն է, եւ հրացանածգութենէն վերջ տեսնելով որ կը ծփայ ջուրին երեսը՝ հետեւցուցած էին թէ մեզմէ մէկը սպաննուած է իրենց գնտակներէն:

Օնորիօ այսպէս մեկնեց իրողութիւնը: Քիչ ետքը ես ինքս համոզուեցայ ատոր: Մեր հակառակորդները որոնք գետին միւս եզրը հասած էին, կը վիճէին իրարու հետ՝ ճշտելու համար թէ որո՞ւ կ'իյնայ այդ սպանութեան պատիւը: Ամէն մարդ կ'ըսէր թէ իր գնտակով սպաննուած է: Վերջապէս իրենց պետը ստիպուեցաւ միջամտելու:

— Բարեկամներ, ըսաւ, հանդարտեցէք, փառքը ամենուդ ալ կը պատկանի: Չմոռնանք որ ասոնք երեք հոգի էին, եւ թէ երկու հոգի ալ կը մնան տակաւին:

Տօմէնկօ մէջտեղ չկար. չէինք գիտեր թէ ինչ եղած էր: Մեր թարստոցէն կը դիտէինք դիմացի եզերքը խռնուած այդ կատաղի մարդոց շարժումները: Տարակոյս չկար որ ջուրէն անցնելէն անմիջապէս վերջ պիտի գտնէին մեր պահուրտած տեղը, եւ այն ատե՛ն . . . : Անհաւասար կռիւ մը պիտի ըլլար մեր մղելիքը: Պահ մը ետք արդէն իսկ հասկցած էին թէ ո՛ւր կը գտնուէինք: Մէկզմէկու ցոյց կուտային մեր թարստոցը:

Յանկարծ իրենցմէ մէկը պռաց մեզի.

—Ո՛ւր որ կը գտնուիր, երեւան ելէք. կամ անձնատուր եղէք եւ կամ կը մնացնենք զծեզ:

Աւելորդ է ըսել թէ տեղերնուս չէինք շարժեր անգամ: Մեր պահած լուսթիւնը ա՛յլ աւելի կատղեցուց զիրենք, եւ հրացանի բանի մը գնտակներ արծակուեցան դէպի մեր կողմը: Անոնցմէ մէկը մանաւանդ ճիշտ ձեռքիս մօտէն անցաւ:

Օնօրիօ յիշոց մը արծակնց:

—Զգուշութի՛ւն, պռաց յանկարծ, անպիտանները զգացեր են թէ ո՛ւր կը գտնուինք . . . :

Ժամանակ չունեցաւ խօսքը աւարտելու: Նոր հրացանածգութիւն մը ծայր տուաւ գետին միւս կողմէն: Կացութիւնը կը կնճռոտէր: Մեր գտնուած տեղը ո՛չ թէ միայն գէշ պատսպարան մըն էր այլ նաեւ հոնկէ անկարելի էր ինքնապաշտպանութեան ո՛ր եւ է փորձ ընել: Պիտի ստիպուէինք մեռնիլ, առանց մեր թշնամիներուն բան մը ըրած ըլլալու: Եւ արդէն հրացանս ալ Տօմէնկոյի քովն էր: Շատ չանցած՝ երկրորդ հրացանածգութեան յաջորդնց երրորդ մը, որու միջոցին Օնօրիօ բազուկէն վիրաւորուեցաւ թէեւ շատ թեթեւ կերպով: Յուսահատած էինք: Ազատում չկար: Երկուքիս համար ալ մահուան վրայ մտածելու ժամը հասած էր:

Յանկարծ աղմուկ մը լսեցինք մեր գլխուն վրայ. հրացան մը արծակուեցաւ մեր թարստոցին կատարէն, եւ ցաւի աղաղակ մը լսուեցաւ գետին միւս կողմէն: Քիչ ետքը Տօմէնկօ յանկարծական յայտնութիւն մը ըրաւ, ու մեզի օգնեց որ դուրս ելլենք այդ անել ծակէն: Ճիշտ ատենին հասած էր: Իսկոյն հեռացանք գետեզրէն եւ զացինք պատրսպարուի հողակոյտի մը ետին: Օնօրիօ այդ միջոցին զինքը վիրաւորող մարդը տեսնելով, հօրը ձեռքէն առաւ հրացանը, եւ գետեզրը իջաւ որպէսզի զայն սպաննէ, բայց իսկոյն ետ դարձաւ ըսելով.

—Ամենքն ալ փախեր են:

—Անկարելի է, պողացի, իրենք տասնըհինգ հոգի, մենք երեք, ինչպէ՛ս կը փախլին:

—Ապահովաբար օգնական փնտռելու գացած են, ըսաւ Տօմէնկօ:

Անմիջապէս հողի բարձունքին կատարը ելանք, ու տեսանք որ կօշօները (այս անունը կուտան դաշտային բնակիչներուն) իրապէս կծիկը կը դնեն, եւ կրցածնուն լափ շուտ: Ասիկա ձեզի կրնայ լաւ գաղափար մը տալ այդ պատուական կօշօներուն քաջասրտութեան վրայ:

Օնօրիօյի վէրքը վտանգաւոր բան մը չէր: Գացինք գլտանք մեր ձիերը՝ որոնք հեռուն՝ կարծես կուռին ելքին կը սպասէին, նոյն ատեն աղուոր հանգիստ մը վայելելով: Ճամբայ ինկանք նորէն, հետզհետէ աւելի դժուարանցանելի տեղերէ անցնելով: Երբոր գիշերը վրայ հասաւ, էնտէբանտանլիա ամրոցին մօտերը հասած էինք: Տօմէնկօ առաջարկեց որ հանգիստ առնենք հոն, բայց արգիլեց կրակ վառել:

—Ամրոցէն կրնան մեզ տեսնել, ըսաւ, եւ նեղութիւն պատճառել:

Գիշերը շատ հանդարտ անցուցինք: Մինչեւ լոյս կուռ միայն երագեցի:

Ե . Գ Լ Ո Ւ Ե

Տարօրինակ անյայտացում երկու Հնդիկներուն.— Գատաղի վագր մը դէպի լեռը:— Յուսահատ հետապնդում:— Քափառում գիշերուան մէջ:— Լեռը փլչելու վրայ:— Կայծեր՝ որոնք գետնէն զուրս կ'ելլեն:— Քուն եւ զարթնում:— «Ո՞վ ես դուն»:— Գռապաշտներուն քոյնը:— Ոսկիի լեռ մը:— Վտանգաւոր վայրեր:— Ազատարար Բօլը:— Ուր Բօմէն տ'Օրինեաք վերջապէս կը գտնէ Տօմէնկօն եւ Օնօրիօն:— Նորէն ծիու թալան մը:

Յաջորդ առտուն կանուխ ճամբայ ելանք եւ անցանք Շաբալէօզու գետէն: Այդ գետը բազմաթիւ ճիւղերու բաժնուած է, որոնցմէ մէկը կը կրէ Առօջօ տէ լօզ Հուէզօս (անասուններու գետ) անունը: Կը պատմեն անոր մասին թէ սարսափելի փոթորիկի մը միջոցին, հազարաւոր կենդանիներ յանկարծակիի եկած նետուած են այդ գետին մէջ եւ հոն մեռած: Այդպէսով հասանք մինչեւ Թինթա լեռներուն շարքը, ուր երկու ընկերներս կենալով սկսան ուշադրութեամբ քննել լեռնաշարին ամենէն բարձր սարը, Բիէթ-ռա տէ լա Իտօլաթօհան:

— Ի՞նչ կը նայիր այդպէս, հարցուցի իրենց:

Բայց յանկարծ, փոխանակ ինձի պատասխանելու, երկուքը մէկ խթեցին ձիերնին եւ անօրինակ արագութեամբ մը դէպի սարը սուրալ սկսան: Հակառակ ջանքերուս՝ չկրցայ իրենց միանալ: Իմ ձիս գէշ չէր վազէր, բայց հետս կար նաեւ ուրիշ ձի մը՝ զոր պէտք էր որ միասին վազնէի, եւ որ սակայն երբէք չէր ուզէր իր ընթացքը երագել: Այդ ձին մէկն էր այն ձիերէն՝ որոնք Շիրօբարայի եւ իր երկու ընկերներուն կը պատկանէին:

Վերջապէս, անոնց միանալէ յուսահատած, կեցուցի ձիուս վագրը եւ սկսայ դանդաղօրէն միայն յառաջանալ: Ձիերուն ուզածն ալ ատ էր արդէն: Աւելորդ է ըսել թէ անմիջապէս սկսայ մտածել ընկերներուս տարօրինակ վարմունքին

վրայ: Ի՞նչ տեսած էին սարին կատարը. ո՛ւր գացած էին այդպէս արշաւասոյր: Չորս դիւ կը խուզէի ուշադիր, բայց քան մը չէի տեսներ: Սքանչելի տեսարան մը պարզուած էր առջիս. ժայռեր ամէն կողմ, հսկայ ժայռեր, մասամբ մամուսպատ: Պահ մը երկու անցք մէկէն գտայ առջիս, ատոնցմէ ո՛րը պէտք էի ընտրել. ի՞նչ գիտնայի: Մտայ մէկուն մէջ. բայց քանի կը յառաջանայի, այնքան անցքը կը նեղնար. յայտնի էր որ պիտի գար տեղ մը՝ ուր ա՛լ ձիւ չպիտի սղմէր: Գիշերն ալ վրայ եկած էր: Ետ դարձայ, եւ աջ կողմիս վրայ բացուող աւելի լայն ճամբայ մը ձեռք առի: Զիտերը յոգնած էին: Ես ինքս վար իջայ, եւ սանձերէն բռնելով սկսայ հետիոտն յառաջանալ:

Շատ տեղ մը չէի կտրած դեռ՝ երբ մութը բոլորովին տիրեց չորս դին: Յանկարծ սարսափելի աղմուկ մը լսուեցաւ: Բան մը պայթած էր, բայց՝ ո՛ւր, ի՞նչ, չկրցայ հասկընալ: Ինձի անանկ եկաւ թէ թնթանօթի հարուած մը արծակած էին ականջներուս տակը: Հողը՝ որուն վրայ կոխած էի, ցնցուեցաւ, կարծես թէ լեռը պիտի կործանէր: Ապշած, ու մանաւանդ յանկարծակիի եկած այդ տարօրինակ աղմուկէն, պահ մը զամուռած մնացի գտնուած տեղս . . . :

Հազիւ քանի մը քայլ յառաջացած էի, երբ սքանչացած մնացի: Տեսարանը որ առջիս պարզուած էր, ամենէն հըրաշալիներէն մէկը կրնար նկատուիլ: Զախ կողմս, երկինքին վրայ, շքեղ լիալուսին մը կը վառէր արծաթ սկաւառակի մը պէս, եւ իրմէ ցօլբեր-կը լուսերփնէին թաւ մարգագետին մը՝ ուր ձիերը արդէն իսկ սկսած էին ճարակիլ: Փափաք մը ծնաւ ներսս այդ մարգագետինն մէջ մխրճուելու, բայց իսկոյն մէկ կողմ թողուցի ծրագիրս: Մարգագետինը լեցուն էր անդունդներով, որոնց ամենի ու սոսկատեսիլ բերանը կ'երեւար լուսնի լոյսով: Լաւագոյն քանը ըրած պիտի ըլլայի գտնուած տեղէս չհեռանալով: Այս մտածումով երկընցայ պառկեցայ խոտին վրայ: Ընկերներուս ընթացքը միշտ չէի կրնար բացատրել: Ինչո՞ւ եւ ո՛ւր գացած էին:

Պահ մը ենթադրեցի թէ Տօմէնկօ անպատճառ հրացանիս տէր մնալ ուզելով թերեւս այդպէս զիս թողած փախած էր իր որդւոյն հետ, որպէս զի զէնքը պահելու համար վերջ ի վերջոյ չատիպուի զիս սպաննել:

Մտածումներս սակայն, իսկոյն խանգարուեցան: Մարգագետնին միւս կողմէն կայծի պէս բաներ կը ժայթքէին: Ճիշտ այդ պահուն նոր պայթումի մը աղմուկը լսուեցաւ, բոլորովին նման առաջինին, եւ արծազանք տուաւ լերան երախներուն մէջ: Յետոյ, ինծմէ հարիւր քայլ մը անդին, մարդկային մարմին մը երեւցաւ, արիւնագոյն վառքով մը: Ձիերս, իրենք ալ վախեցած այդ անըացատրելի երեւոյթէն, բովս եկան, անհանգիստ աշուրներնին ինծի յառած: Առաջին կայծերը տեսնելուս պէս այնպէս կարծեցի թէ հրաբուխի մը խառնարանէն դուրս կ'ելլեն. եւ այդ երեւոյթը սակայն ուրիշ տեղեր տարաւ միտքս. ինքզինքս բանդագուշանքի մը առարկայ դարձած կը կարծէի: Ու երկար ատեն այդպէս աչքերս յառեցի դէպի այն կողմը ուրկէ մարդկային մարմինը երեւցած էր, եւ որ տակաւ բոլորովին անհետացաւ: Ինչ կընշանակէին այդ ամէնը: Շիտակը՝ ժամանակ չունեցայ մեկնութիւն մը տալու, որովհետեւ ծանր, կապարի պէս ծանր քուն մը ընկնեց զիս:

Յայտնի չէ թէ որչափ ատեն տեւեց այդ քունս: Սաչափ միայն գիտեմ որ գէշ երազներ տեսայ: Ինծի անանկ երեւցաւ թէ մեծաշուինդ անկում մը տեղի ունեցաւ իմ շուրջս, թէ այլանդակ, տծեւ մարմիններու երամ մը կատաղի աղաղակներով իմ կողմս եկաւ պահ մը. վերջապէս բոլորովին անհաճոյ ու սոսկայի երազներ: Երբոր արթնցայ արեւը ծաթած էր արդէն ու կը լուսաւորէր տեսարան մը որ բոլորովին ապշեցուց զիս: Ահագին դաշտի մը վրայ կը գտնուէի, լեռները հեռուն մնացած էին ու ձիերս կը ճարակէին իմ շուրջս:

— Տարօրինակ բան, պողացի, ո՛ւր կը գտնուիմ արդեօք:

— Սատանայի երկրին մէջ, պատասխանեց ծայն մը:

Իսկոյն ետիս դարձայ:

Տասնըվեցէն տասնեւեօթը տարեկան պատանի մը հանդարտօրէն երկնցած էր իմ ամենէն գեղեցիկ ծածկոցներէս մէկուն վրայ:

— Ո՞վ ես դուն, հարցուցի իրեն:

— Ան՝ որ ձեզ հոս բերաւ, պատասխանեց, նոյն ատեն խնդալէն ճաթելով:

— Բայց ո՞ւր էիր որ:

— Կռապաշտներու որջին մէջ, ու շիտակը, շա՛տ ալ գէշ կացութեան մը մատնուած:

Սկսայ հարցուփորձել զինքը:

— Այս կողմերը ծնած մարդ մը, ըսաւ, օր մը լուր տարածեց թէ ոսկիի հանք մը գտած է եւ կրցաւ քանի մը օգնականներ ճարել իրեն: Ես ալ, հակառակ կամքիս ստիպուեցայ միանալ այդ խումբին, որ թէ գետինը փորելով ժամանակ կ'անցնէ եւ թէ գողութեամբ կ'ապրի: Արդէն այս կողմերը մարդ չգար, վախնալով որ աւազակի մը ձեռքը կ'իյնայ:

— Ի՞նչ եղաւ այդ ոսկիի հանքը:

— Բան մըն ալ չեղաւ: Մեր առաջնորդը շարունակ ժայռեր կը պայթեցնէր, բայց ոսկիի երակ մը անգամ չկըրցանք գտնել:

Հասկցայ որ երկու պայթիւնները՝ որոնց աղմուկը խռոված էր զիս. այդ խումբին կողմէն եղած էին:

Պատանին շարունակեց:

— Բաւական ատեն կայ արդէն որ կը փափաքէի լքել զիրենք: Երէկ գիշեր, մինչդեռ մերինները լերան միւս կողմը կ'երթային, յանկարծ ձեզ պառկած տեսայ, ինչպէս նաեւ ձեր երկու ձիերը: Առանց միւսներուն բան մը զգացնելու ետ մնացի. եւ երբ անոնք անհետացան, ձեզ հոս փոխադրեցի ձեր ձիերուն հետ:

Շնորհակալութիւն յայտնեցի իրեն, եւ հարցուցի թէ ի՞նչ ընելու միտք ունէր:

— Ո՛ւր որ երթաք, ես ալ ձեզի հետ կուգամ, պատասխանեց:

Այն ատեն իրեն յայտնեցի իմ ճամբորդութեանս նպատակն ու պարագաները, պատմելով նոյն ատեն թէ ինչպէս լքուած էի իմ երկու առաջնորդներուս կողմէ:

—Ապահովաբար, ըսաւ պատանին, կրակ մը պէտք է տեսած ըլլան կռապաշտներու ժայռին մօտերը՝ որ Հնդիկներու ուխտատեղի մը եղած է երկար տարիներ առաջ: Միայն թէ՛ հիմա այնպէս կը կարծեն թէ մարդ չի կրնար մօտենալ այդ ժայռին՝ առանց կեանքը վրայ տալու: Մնաց որ այս կողմերը շատ վտանգաւոր են: Մեր ոսկեխոյզները ով որ տեսնեն, իսկոյն կը բռնեն, եւ կողոպտելէ վերջ լեզուն կը կտրեն՝ որպէսզի իրենց գաղտնիքը չյայտնէ որիշներու: Նոյնիսկ կը սպաննեն ալ, եթէ երբէք բռնուողը ուզէ դիմադրել: Չէք գիտեր թէ որչափ տաժանելի կեանք մը անցուցի իրենց քով, անտանելի կեանք մը զոր բնաւ չպիտի մոռնամ: Պէտք է միշտ հեռու փախչիլ այդ մարդոցմէն, ու մենք ալ լաւ կ'ընենք վայրկեան մը առաջ ասկէ հեռանալով:

—Ես ալ ատիկա կ'ուզեմ, բայց ատկէ առաջ պէտք է քիչ մը բան դնեմ բերանս:

Բօլ, —աս էր պատանիին անունը, — իսկոյն գնաց արմաւ ճարեց, կերանք ու ճամբայ ելանք:

—Չեր ընկերները, ըսաւ ճամբան, անշուշտ Քանտիլի անցքը ուղղուած են, մենք կրնանք տակաւին մութը չկոխած այդ անցքը հասնիլ, եւ նոյն իսկ իրենցմէ առաջ: Դուք լերան մէջէն յառաջացած ըլլալով բաւական կարճեցուցած էք ճամբան:

Եւ սակայն, երբ Քանտիլի անցքը հասանք, մութը իջած էր արդէն: Առաջնորդներս չէին երեւար: Յանկարծ, մեզմէ ոչ շատ հեռու վառուող կրակ մը աշուրնուս զարկաւ, ու գրեթէ միեւնոյն պահուն ծայն մը պոռաց մեզի:

—Ո՛վ է ան:

—Բարեկամներ, պատասխանեցի՝ Օնորիոյի ծայնը ճանկնալով:

—Արդարեւ Օնօրիօն էր ծայնողը:

—Օհ, մեր ընկերն է պոռաց, եւ իսկոյն դուրս ելլելով մեզ երկուքս առաջնորդեց հօրը քով:

Կերեւակայէք անշուշտ թէ վերջին ծայր ուրախացայ առաջնորդներս գտած ըլլալուս համար:

—Ինչո՞ւ այդպէս զիս ձգեցիր ու փախար հարցուցի իրենց:

—Այդ կողմերը մնալը աղէկ բան չէ, ըսին երկուքը մէկ ու խաչակնքեցին:

Յետոյ մինչդեռ ես գիշերուան արկածներս կը պատմէի իրենց, ըսելով թէ ինչպէս կռապաշտներու լերան վրայէն անցած էի, սարսափի աղաղակներ արծակեցին երկուքը մէկ, վայրկեանը մէյ մը խաչակնքելով: Հրաշք մը կ'ենթադրէին Սատանայի երկրին մէջ ողջ մնալս: Թէ Օնօրիօ եւ թէ Տօմէնկօ տակաւին ինքզինքնին ապահով չէին զգար առարկելով թէ կռապաշտներու ժայռը իրենցմէ շատ հեռու չէ: Ան ատեն, վիզէս կախուած մէտալիոն մը տուի իրենց, ըսելով թէ սուրբի մը մասունքն է ատիկա, եւ թէ ես ալ անոր շնորհիւ միայն կրցայ ազատիլ: Տօմէնկօ երկիւղածութեամբ ձեռք առաւ մէտալիոնը, համբուրեց ու ծոցը պահեց՝ լերան ոգիէն ազատելու համար: Օնօրիօ ալ նոյն մտածումով հօրը կուրծքին վրայ պառկեցաւ այդ զիշերը: Բօլի յանձնարարութեան վրայ երկուքին ալ բառ մը անգամ չըսի ոսկեխոյզներուն նկատմամբ:

Առտուն երբ արթնցայ, Բօլ անհետացած էր:

—Անպիտանը կ'երեւայ թէ մեր ձիերէն մէկը գողնալով գիշերը կծիկը դրեր է, ըսաւ Տօմէնկօ:

Անկարելի էր ուրիշ ենթադրութիւն մը ընել: Քիչ ետքը հաստատեցի որ Բօլ իմ ամէնէն աղուոր ձիու կազմածս հետը տարած է:

Ձ. Գ. Լ. ՈՒ Ե

Անծանօթ աղաղակներ: — Տօմէնկօ եւ Օնօրիօ կրկին կ'անյայտանան: —
Ջուր փնտաւուր: — Թօմէն Տ'Օրիներաք կրակէ շրջանակի մը մէջ: — Լա-
րիւրաւոր այքեր՝ որոնք կը փայլին բոցերուն ետին. — Լրացանի երկու
հարուածներ: — Փախուստ: — Վայրի շուներու երամ: — Տօմէնկօ ե-
րեւան կ'ելլէ Օնօրիօի հետ: — Վայրի շուները ինչպէս կը փախցնեն:
— Նորէն ճամբորդութիւն: — Դէպի Կիկուէն գետին մօտերը: —
Տօմէնկօյի անհանգստութիւնը: — Թօմէն Տ'Օրիներաք կրկին
վտանգի մէջ: — Տօմէնկօ կ'ուզէ գերի մը դարձնել զինքը:
— Լամաձայնութիւն եւ քաժանուժ. — Երկու օրէն . . . :

Տօմէնկօ վերջապէս կրցած էր գտնել իր գողցուած
ծիւրուն հետը: Ամբողջ օրը այդ հետքերուն հետեւեցանք
հարթ գետնի մը վրայէն: Ճամբան քանի մը բաղ սպաննե-
ցինք ուտելու համար: Գիշերը, մեծ լինի մը եզրը բանակե-
ցանք, եւ որովհետեւ յօգնած էի, իսկոյն թաղուեցայ խոր
բունի մը մէջ: Մինչեւ այն ատեն բաւական վարժուած էի
այդ արկածալից կեանքին, ու քնացած միջոցիս յանկար-
ծական աղմուկներ ալ խռովք չէին տար ինծի: Եւ սակայն,
բոլորովին անծանօթ աղմուկ մը նոյն գիշերը ընդօստ ար-
թընցուց զիս: Սուր ձայներ կը լսուէին, ընկերացած ահռե-
լի կանչերու եւ կատաղի աղաղակներու: Մեր ծիւրն իսկ ա-
հաբեկած էին այդ աղմուկէն եւ մեզմէ բաւական հեռացած:

— Ինչ կայ որ, հարցուցի երկու ընկերներուս՝ որոնք ին-
ծի պէս արթնցած էին:

— Բան մը չկայ, պատասխանեցին երկուքն ալ, եւ ոտ-
քի ելլելով անհետացան մութին մէջ:

Իսկոյն իրենց հետեւեցայ, բայց չկրցայ գտնել հետքեր-
նին: Չկրցայ հասկնալ թէ ո՛ւր գացած էին: Վախը կրկին
զրկեց զիս, եւ սկսայ հազարումէկ ենթադրութիւններ ընել
Տօմէնկօյի եւ Օնօրիօյի այս անըմբռնելի անյայտացման
նկատմամբ: Կը մտածէի թէ մի գուցէ զիս թակարդի մը
մէջ ձգած ըլլան, իրենց հետ բաշքշելով մինչեւ հող: Ան-

շուշտ, կ'ըսէի ինքնիրենս, երկուքն ալ մօտերը գտնուող
Հնդիկներու բանակետող մը գացած են, ու շատ չանցած
պիտի վերադառնան զիս սպաննելու համար: Այդ միջոցին
ոտքս կարծր առարկայի մը զարնուեցաւ: Ծռեցայ ու տե-
սայ որ հրացանս էր: Պզտիկ մը ապահովուեցայ, որովհետեւ
զոնէ պիտի կարենայի կեանքս սուղի ծախել իրենց: Կրկին
սկսայ յառաջանալ. եւ յանկարծ ինքզինքս գտայ կրակէ
լայն շրջանակի մը մէջ: Չորս կողմս կրակ միայն կը վառէր:
Անպիտանները կ'երեւայ թէ զիս ողջ ողջ այրել որոշած
էին: Ազատում չկար, կամ դուրս պէտք էի ելլել այդ խառ-
նարանէն եւ կամ թողուլ որ բոցերը մինչեւ ինծի հասնե-
լով զիս այրեն յարդի շիւղի մը պէս: Առանց ժամանակ
կորսնցունելու ձեռք առի հրացանս եւ փութացի դէպի այն
կողմը՝ ուր բոցերը նուազ բարձր կ'երեւային: Չկրցայ սա-
կայն յառաջանալ: Բոցերուն ետեւէն հարիւրաւոր անոնք
ինծի կը նայէին: Հնդիկները պէտք էին ըլլալ ատոնք, եւ
անշուշտ հող կը սպասէին՝ մեռնիլս դիտելու համար: Բար-
կութիւն մը գրկեց զիս, բարձրացուցի հրացանս, եւ յաջոր-
դաբար այդ բազմութեան վրայ պարպեցի երկու հարուած-
ներն ալ: Արդիւնքը պարզապէս հրաշալի եղաւ: Ամէնքը մէկ
փախան. մինչդեռ ես, զարմացած մնացեր էի թէ ի՞նչպէս
այդչափ բազմութիւն մը կրնայ մէկ հոգիի մը դիմագրա-
ւելու վախնալ:

— Ա՞ս է, ըսի ինքնիրենս, այս Հնդիկներուն համբաւ-
եալ քաջութիւնը:

Յետոյ աւելցուցի բարձրածայն:

— Վա՛տեր, ինչո՞ւ կը փախչիք. մէկ հոգի մըն եմ ես...
մինչդեռ դուք . . . մէկը չկայ մէջերնիդ որ իմ դէմս ելլէ...

— Ի՞նչ կ'ըսես կոր, ըսաւ ծայն մը ետեւէս:

Տօմէնկօն էր:

Չինքը տեսնելուս պէս ա՛լ աւելի շեշտուեցաւ բար-
կութիւնս:

— Անպիտան, ըսի իրեն, վատութիւնդ քեզի սուղի պի-

տի նստի . . . հիմա որ բարեկամներդ փախան՝ այսպէս մէջտեղ ելար, անանկ չէ՞:

Տօմէնկօ սակայն սկսաւ խնդալ, առանց իմ սպառնական դիրքէս ազդուելու:

— Գնա քնացիր, ըսաւ հանդարտօրէն, որովհետեւ վաղը շատ գործ ունինք ընելիք:

Յետոյ աւելցուց.

— Այդ բազմութիւնը՝ որուն վրայ հրացան պարպեցիր, պարզապէս տեսակ մը վայրի ու վտանգաւոր շուներ են որոնցմէ շատ կը գտնուի այս կողմերը: Բարեբաղդաբար ծայն հանեցին, եւ ես ու Օնօրիօ կրցանք ժամանակ գտնել եւ կրակ վառել մեր չորս դին: Այդ վայրի շուները կրակը միայն կրնայ կասեցնել:

Երկուքին բով ալ շատ պզտիկ մնացած էի: Բարեբաղդաբար երեսիս չտուին իմ այլանդակ ընթացքս:

Յաջորդ առտուն օդը շատ գեղեցիկ էր: Ճամբայ ինկանք, օրը ութնէն տասը մղոն տեղ կտրելու մտադրութեամբ: Պէտք էինք հասնիլ Կիկուէն գետին մօտերը, որ քառասուն մղոն հեռու էր մեզմէ: Ճամբան սկսած էր շատ տաժանելի դառնալ եւ յոգնեցնել մեր ծիւրերը:

— Այս կողմերը, ըսաւ ինձի Տօմէնկօ, իրապէս արժանի են Սատանայի Երկիր անուան, ինչպէս որ զայն կը կոչեն:

Եւ իրաւ ալ, շուրջը ակնարկ մը նետողը տարբեր համոզման մը չպիտի յանգէր:

. . . Քանի գետին կը մօտենայինք, Տօմէնկօ այնքան մտածկոտ կը դառնար:

Երբոր պատճառը հարցուցի իրեն, պատասխանեց թէ քիչ ատենէն իր ծննդավայրը պիտի հասնէր, երկիր մը գորչէր տեսած բազմաթիւ տարիներէ ի վեր:

Վերջապէս Կիկուէն գետին եզերքները հասանք, ու որոշեցինք չորս հինգ օրուան հանգիստ մը առնել՝ կազդուրուելու համար: Այդ չորս օրը առանց միջադէպի անցուցինք հող:

Երբոր նամբայ ելանք, Տօմէնկօ սկսաւ բարձրածայն մե-
նախօսել՝ հանդիսաւոր կերպով մը:

—Քսան տարի կ'ըլլայ կոր որ իմ ցեղէս բաժնուած եմ:
Մայրս կ'ապրի՞ արդեօք, եւ եթէ կ'ապրի, ի՞նչ ընդունելու-
թիւն պիտի ընէ իր ապերախտ զաւկին, որ հօրննական
տունը լքելով զնաց մեր թշնամիներուն, Սպանիացւոց աս-
պընջականութեան ապաւինիլ: Պիտի ըսէ անշուշտ ինձի թէ
ինք իր կեանքը իր զաւկին չի պարտիր, թէ իր ծերութեան
օրերը իր զաւկին օգնութեամբը չէ՛ որ անցուցած է:

Երբեք չէի կարծեր որ Տօմէնկօ կրնայ այդ կարգի բա-
ներ մը զգալ:

Պէտք էր մխիթարել զինքը:

—Հոգ մի՛ ընեք, ըսի, մայրդ կրնայ երբեմն վշտացած
ըլլալ քեզի դէմ, բայց հիմա, քեզ կրկին իր մօտը տեսնելով
ամեն բան պիտի մոռնայ անշուշտ:

—Աւա՛ղ, պատասխանեց Տօմէնկօ, միակ միջոց մը կայ
իր ներողութեան արժանանալու համար... բայց այդ մի-
ջոցն ալ չեմ կրնար գործադրել՝ առանց քու հաւանու-
թեանդ...

—Եթէ խնդիրը միայն իմ վրաս է, ամէն բան խնդրէ,
երբեք չպիտի մերժեմ, ըսի իրեն:

—Լաւ, յարեց Տօմէնկօ, ես քեզի խօսք տուած էի թէ
իբր զաւակ մը պիտի նկատեմ քեզ, թէ քու անծղ նուիրա-
կան պիտի ըլլայ ինձի համար... Եւ տ տուր այս խօսքս...
Երդումէն ազատէ զիս...

—Բայց ինչո՞ւ հարցուցի՞ բոլորովին զարմացած:

—Մտածէ՛ անգամ մը, չեմ կրնար այսպէս ձեռքերս
պարապ իմ ցեղիս բով վերադառնալ: Իրաւ է որ քիչ մը
բան ունիմ հետս՝ մեր մարդոց նուիրելու համար, բայց ա-
տիկա չի բաւեր: Մեր մէջ, աւանդական սովորութիւն մը
կայ՝ զոր անպատճառ պէտք է յարգել. ցեղին մարդոցմէն
մէկը երբոր հեռանայ, առանց մեծաքանակ աւարի չի կրնար
վերստին իրեններուն քով վերադառնալ, պէտք է որ քեզ,

իրբ գերի մը ներկայացնեմ իմ մօրս, ըսելով թէ Սպանիացի մըն ես, մէկը անոնցմէ՝ զորս մեր ցեղը այնչափ կ'ատէ: Այն ատեն թերեւս ներէ ինծի:

—Մինչեւ հոտ աղէկ, բայց անկէ անդի՞ն...—Ի՞նչ կը կարծես որ ընեն զիս:

—Օ՛հ հանդարտէ՛, եթէ երբէք որոշեն քեզ մեռցնել, կը խոստանամ ես ինքս քեզ սպաննել՝ որպէսզի երկարատեւ ու ահռելի տառապանքներու չենթարկուիս:

Տօմէնկոյի այդ յայտարարութիւնը անշուշտ կը հասկընար թէ ո՞րչափ շփոթութիւն պատճառեց ինծի: Մանաւանդ որ համոզուած էի թէ լրջօրէն կը խօսէր: Արդէն հընդիկները կատակ չեն ընե՞ր բնաւ:

Տօմէնկօ ալ իր կարգին ո՛չ նուազ անել կացութեան մը մէջ կը զգար ինքզինքը: Յանկարծ, գաղափար մը արթնցաւ մտքին մէջ, եւ ըսաւ:

—Հաւանէ՛, ի՞նչ կ'ըլլայ, մասունքը որ քեզ փրկեց կռապաշտներու սարին փորձութիւններէն, մեր ցեղակիցներուն քով ալ անշուշտ քեզ փորձանքէ ազատ պիտի պահէ:

—Ո՛չ, ո՛չ, պատասխանեցի իրեն, որովհետեւ աղէկ բան չէ շարունակ մասունքի մը օգնութեան ապաւինիլ. մարդ միշտ չի կրնար անկէ օգնութիւն ակնկալել:

Այս պատասխանս զարմանք առթեց Տօմէնկոյի, որ սկըսաւ երկար բարակ հարցումներ ուղղել ինծի. հարցումներ՝ որոնց ականջ անգամ չէի տար: Ինծի համար իրողութիւնը սա էր որ Հնդիկը մէկզի չէր թողուր իր մտադրութիւնը: Միւս կողմէ, շատ հաւատք ալ չունէի մասունքիս ամենակարողութեան նկատմամբ, ու զիտէի որ ապագային ենթարկուելիք տանջանքներէս բնաւ չպիտի կրնար զիս ազատել:

Ամբողջ երկու օր վիճարանեցանք այդպէս: Կը զգայի թէ տակաւ առ տակաւ Տօմէնկոյի ծննդավայրին կը մօտենանք: Պէտք էր վերջնական կարգադրութիւն մը ընել մինչեւ հոն չհասած:

—Շնորհակալ եմ, ըսի Հնդիկին, այն անձնութեան

համար որով զիս պաշտպանեցիր մինչեւ այսօր, տեղն է որ ես ալ չընդդիմանամ քու փափարիդ: Սիրով կ'ազատեմ քեզ երդումէդ, բայց մէկ պայմանով մը. երկու օր պայմանաժամ տուր ինձի, եւ անկէ անդին ուզածիդ պէս վարուէ ինձի հետ: Մնաս բարով ուրեմն, դուն ուր կ'ուզես գնա, ես ալ իմ ուզած կողմս կ'երթամ:

Աս ըսելով դարձուցի ձիս եւ սկսայ առաջ սուրալ՝ վերջին անգամ մըն ալ պոռալով:

— Երկո՛ւ օրէն . . . :

Տօմէնկօ պահ մը ուզեց ետեւէս վազել, բայց քիչ մը մըտածելէ վերջ ետ կեցաւ այդ մտադրութենէն: Յայտնի էր որ ամբողջ երկու օրուան միջոցին չպիտի ուզէր զիս հալածել:

Երբոր բաւական բացուեցաւ, կանգ առի քիչ մը շունչ առնելու համար: Երկու օրուան պայմանաժամը մեծ առաւելութիւն մը չէր տար ինձի: Տօմէնկօ երկու օր վերջ դիւրաւ պիտի կրնար ետեւէս հասնիլ, քանի որ իրեն համար ո՛ր եւ է հետքի մը հետեւիլը շատ դժուար բան մը չէր: Փրկութեան միակ միջոց մը ունէի. կարելի եղածին չափ արագ յառաջանալ:

Խոտին վրայ երկնցայ քիչ մը ատեն, եւ ձիս ազատ թողելէ վերջ, ծառի մը կռթնելով սկսայ երազել:

Է. Գ Լ Ա Ի Խ

Նոր վտանգ մը: — Յայտնութիւն Հնդիկներու: — Բանակցութիւն՝ ծառին վրայէն: — Հրացանի հարուած մը որ պարապը կ'երթայ: — Ծառն ի վար, օղին մէջ: — Հնդիկները ինչպէ՛ս կը զուարճանան: — Տաժանելի ճամբորդութիւն դէպի Հնդիկներու բանակետը.

... Մինչդեռ ես այդպէս կ'երազէի ծառին տակ, ծիս որ ինձմէ՛ քանի մը քայլ անդին կը ճարակէր, եւ որուն վրայէն սանձն ու թամբը հանած էի, սարսափահար քոփս եկաւ եւ սկսաւ վրնջել: Անպատճառ վտանգ մը կը սպառնար ինձի: Անմիջապէս ոտքի ելայ, եւ սկսայ չորս դիս զննել, բայց խոտերը այնքան բարձր էին շուրջս որ չկրցայ բան մը տեսնել: Ան ատեն ականջս գետնին փակցուցի եւ հասկցայ իսկոյն թէ ծիւռ ո՛ներու խումբ մը իմ կողմս կը սուրայ:

Իսկոյն ծիս ինձի քաշեցի ու փորձեցի սանձը բերնին անջընել. բայց անպիտանը կողմնակի շարժումով մը ձեռքէս ազատելով սկսաւ փախչիլ՝ ժամանակ չունէի զինքը հետապընդելու համար: Չիւռերները կը մօտենային: Անմիջապէս հրացանս առի եւ ծառն ի վեր մագլցելով սպասեցի:

Հնդիկները, որոնք տեսած էին շարժումս, կանգ առին եւ սկսան խորհրդակցիլ: Առիթէն օգտուելով սկսայ զիրենք դիտել ազատօրէն: Քսանըհինգի մը չափ կային, ամէնքն ալ շատ գեղեցիկ ձիերու վրայ հեծած, եւ կռնակնուն անցուցած վայրի գազաններու մուշտակներ որոնք պարզապէս սոսկում պատճառեցին ինձի:

Յանկարծ, Հնդիկներէն մէկը դէպի իմ կողմս գալ սկըսաւ, ձեռքը բռնած ատրճանակ մը՝ որուն փողը գետնին ուղղած էր: Երբոր քսան քայլ մը մօտեցաւ, ձայնեց շատ գէշ սպաներէնով մը.

—Վա՛ր իջիր, բան մը պիտի ըսեմ քեզի:

—Չեմ իջներ, պատասխանեցի իրեն, եթէ երբէք բան մը պիտի ըսես, ատկէ ալ կրնաս ըսել:

—Կը ստես կոր, անպիտան սպաննացի, ըսաւ քիչ ետքը, շուն՝, կը ստես կոր, դուն հոս եկած ես կայք մը հաստատելու եւ այդ անպիտան օտարականները այստեղ փոխադրելու նպատակով:

—Շունը դժւն ես, ըսի, ես ինքս նոյնչափ մը բարկացած, եւ հրացանը վրան ուղղելով կրակ ըրի:

Հարուածը սակայն վրիպեցաւ, որովհետեւ նոյն վայրկեանին իսկ Լածօօի մը հանգոյցը սեղմուեցաւ մէջքիս վրայ: Մեր խօսած միջոցին ուրիշ Հնդիկներ ծառին միւս կողմը անցնելով վատարար կաշկանդած էին զիս: Քիչ ետքը չուանը քաշեցին, եւ այդպէս ծառին մէկ հաստ ճիւղէն կախուած մնացի օդին մէջ:

Միեւնոյն պահուն, Հնդիկները ձիուս կապոցներուն վրայ խոյացան, եւ ակնթարթի մը մէջ բաժնեցին ամբողջ ինչքս: Յետոյ, իրենցմէ ան՝ որ ինծի հետ խօսած էր, եւ որ պետերնին կ'երեւար, նշան մը ըրաւ, որուն վրայ բոլոր ձիաւորներն ալ մէյ մէկ քիչ հեռացան եւ սպասեցին՝ ձեռքերնուն մէջ ճօճելով իրենց սուր նիզակները:

Չէի գիտեր թէ ինչ պիտի ընէին, բայց արդէն իսկ սկսած էի մահուան պատրաստուիլ:

Եւամբին պետը նոր շարժում մը ըրաւ: Ատոր վրայ, ձիաւոր մը խթեց ձին, եւ ինծմէ՝ քանի մը քայլ անդին կենալով, ուժով մը նետեց նիզակը, առանց զիս վիրաւորելու: Պահ մը կարծեցի թէ այդ կերպով պիտի սպաննեն զիս, բայց իսկոյն հասկեցայ թէ անոնք աւելի նշանառութեան փորձ մը կ'ընէին՝ քան թէ կը փափարէին զիս սպաննել: Առաջին ձիաւորին երկրորդ մը յաջորդած էր, յետոյ երրորդ մը, եւ ամէն մէկը կաշխատէր կարելի եղածին չափ իմ մօտէս անցնել նիզակը առանց զիս վիրաւորելու: Մասնաւորաբար կաշխատէին որ իրենց նիզակը զլխէս երկու մատ բացէն անցնեն, եւ կը յաջողէին ալ:

Սարսափը համակած էր զիս եւ շարժում մը անգամ չէի ըներ, վախնալով որ նիզակ մը կը մտնէ մարմնէս ներս,

Հնդիկը բաներ մը մուտաց, բայց այնչափ ցած ձայնով որ չկրցայ լսել:

— Չեմ հասկնար, պոռացի իրեն:

Միւսը ուշադիր իմ ձիուս կազմածը կը զննէր: Պահ մը ձեռքը անոր երկարեց, բայց սպառնացայ հրացանս իր վրայ պարպել. ինչ որ վարանք տուաւ իրեն:

Յետոյ, կրկին ինձի դարձաւ եւ հարցուց.

— Ո՞վ ես դուն:

— Քեզի՛ ինչ, ըսի իրեն:

— Ո՞վ ես դուն, կրկնեց խրոխտ շեշտով մը:

— Օտարական մըն եմ:

— Ահ, եւ ի՞նչ ազգէ, Սպանիացի մը անշուշտ:

Աչուրները սկսան վառիլ ատելութեան արտայայտութեամբ մը: Քիչ մը ատեն մտածեց, եւ անմիջապէս վերջ տորճանակը բարձրացնելով փողը ինձի ուղղեց: Իսկոյն հաստ կոճղի մը ետին ապաստանեցայ եւ իմ կարգիս հրացանս իրեն ուղղեցի: Հասկցաւ որ առաւելութիւնը իմ կողմս էր, եւ տորճանակը խոնարհեցնելով կրկին սկսաւ զիս հարցափորձել:

— Ո՞ր ցեղին կը պատկանիս:

— Ֆրանսացի եմ, պատասխանեցի:

— Ֆրանսացի-Սպանիացի, անանկ չէ՞:

— Ո՛ր, Ֆրանսացի, զուտ Ֆրանսացի:

— Միեւնոյն բանն է, ըսաւ, միշտ իր խրոխտ շեշտով:

Յետոյ աւելցուց:

— Ի՞նչ ընելու եկած ես այս կողմերը:

— Չէ՞ք տեսներ, կը շրջագայիմ:

— Ձեր կողմերը այսպէս ծառերու վրա՞յ կը շրջագային:

— Ես իմ հաճոյքիս համար կը շրջիմ, պատասխանեցի իրեն, ինձի համար ծառ, դաշտ, լեռ միեւնոյն բաներն են:

Պատասխանս սակայն՝ կ'երեւայ թէ չզոհացուց զինքը, որովհետեւ դէմքը կրկին բարկութեան արտայայտութիւն մը առաւ:

բան մը՝ որուն արդիւնքը մահէն ուրիշ բան չէր կրնար ըլլալ անշուշտ:

... Շիտակը չեմ կրնար ըսել թէ որչա՛փ ժամանակ անցաւ այդպէս: Պահ մը ուրիշ ծիաւորներ ալ եկան միանալ առջիններուն, որուն վրայ տանջանքս դադրեցաւ: Նորեկներէն մէկը ծիուն վրայ ոտքի ելլելով, սուրի միակ հարուածով կը կտրեց զիս ծառին կապող չուանը: Գրեթէ ըզգայազիրկ գետին ինկայ, եւ երբ նորէն աչուրներս բացի տեսայ որ ատրճանակով մարդը զիս կը կաշկանդէ հաստ չուանով մը:

Այ դիմանալու կարողութիւն չունէի:

—Մեռցուցէ՛ք զիս, ըսի իրեն, ի՛նչ պէտք այսպէս տանջանքս երկարել:

—Պիտի մեռցնենք՝ բայց ո՛չ հոս, պատասխանեց:

Յետոյ յարեց սադայէլի ժպիտով մը.

—Թուէրիային (բանակետդին) մէջ, պէտք է որ մեր կիները զուարճանան եւ սորվեցնեն իրենց զաւակներուն թէ ինչպէս պէտք է վարուիլ Սպանիացուց հետ:

Այդպէս կապուած, ծիու մը վրայ առին զիս: Յետոյ, կատաղի վազրով մը սկսան յառաջանալ դաշտին մէջէն:

Այդ ոչ նախանձելի ժամտրդութիւնս վերջին ծայր տաժանելի եղաւ ինձի, ու շիտակը պահ մը զղբացի Տօմէկօյէն եւ Օնօրիօյէն բաժնուելուս համար: Բայց ինչ օգուտ: Կէս գիշերուան մօտ վերջապէս հասանք Հնդիկներուն բանակետդը: Անպիտանները կապոցի մը պէս զիս վար նետեցին ծիէն: Բաղխումը ա՛յն աստիճան զօրաւոր եղաւ որ կորսնցուցի ինքզինքս:

Ը. Գ Լ ՈՒ Ե

ճահիճի մը մէջ.— Լնդիկներու լսեցորդ.— Ազատման երեք միջոցներ:—
Ուր Ռոսմէն Տ'Օրփնիար վերջ ի վերջոյ կրնայ ստամոքսը լսեցնել:— Գէ-
պի տանջանքի վայրը:— Լնդիկներու պետք:— Աղեղի առաջին երեք
հարուածները:— Լոյսի անծրել մը՝ որ ճիշտ ատենին կը հասնի:—
Ազատում թէ կորուստ:

Երբոր աշուրներս բացի, ինքզինքս զտայ ճահիճի մը
մէջ: Զիս կաշկանդող չուանը չէին քակած. ջերմէ բռնուած
մարդու մը պէս կը դողայի: Ամեն տեսակ մտածումներ ըս-
կսան խռովել զիս: Ինչո՞ւ համար այդ ճահիճին մէջ նետած
էին զիս: Պիտի խեղդէի՞ն արդեօք: Եթէ երկար ատեն մնայի
այդ ճահիճին մէջ, բնաւ պէտք չպիտի մնար իրենց միջա-
մտութեան. ջերմը ինքնին պիտի կարենար մնացնել զիս:

Այս մտածումներուն մէջ էի, երբ հնդիկ մը երեւեցաւ
յանկարծ: Չեռքը, վայրի գազանի մը տոթով շինուած դոյ
մը կար: Երբոր ինձի մօտեցաւ, դոյլը շարժեց, և
հեռացաւ զնաց՝ առանց խկ բառ մը արտասանելու: Քիչ
ետքը, տակաւին ինքզինքս չգտած, կրկին վերադարձաւ, և
նորէն ձեռքի դոյլը գլխէս վար պարպեց:

Կարծեցի որ զիս խեղդել կ'ուզէին. և աշխատեցայ
ոտքի ելլելու, բայց կապերս այն աստիճան սեղմուած էին
որ հազիւ կրցայ պզտիկ շարժում մը ընել: Լնդիկը ապա-
հովուելով որ մեռած չեմ, քանի մը անհասկնալի բառեր
արտասանեց և մեկնեցաւ զնաց:

Երկար ատեն ի զուր իրեն սպասեցի: Սոսկալի անօ-
թութիւն մը կը տանջէր զիս, և եթէ երբէք ձեռուրներս
ազատ ըլլային, չպիտի վարանէի շուրջս գտնուած ամէն
բան ուտելու: Յանկարծ, բազմաթիւ տղոց կանչեր լսեցի,
սուր, կատաղի կանչեր՝ որոնք երթալով ինձի կը մօտենա-
յին: Անմիջապէս վերջ, հարիւրաւոր պզտիկ Լնդիկներ ե-
րեւցան իրենց մայրերուն հետ, և զիս դուրս հանեցին ճա-

հիճէն: Կարծեցի թէ ազատած էի, եւ անօթի ըլլալս յայտնեցի կիներուն: Տղարը սակայն, որոնք կ'երեւայ թէ ընաւ չէին հետաքրքրուէր իմ անօթութեամբս, վրաս յարծակեցան, եւ սկսան շէնք շնորհք տանջել զիս: Մէկ քանին ծայրը սուր եղէգներով միսս կը ծակծկէին, ուրիշներ խոշոր փուշերով: Մայրերնին կը քաջալերէին զիրենք անխտիր: Այս նոր տանջանքն ալ քառորդի մը չափ տեւեց: Ի վերջոյ, Հընդիկները վրայ հասնելով զիս ազատեցին, եւ կապերս քակեցին:

Այդչափ ատեն կաշկանդուած մնալով, անդամներս կատարելապէս ընդարմացած էին, այնպէս որ ոտքի նլելու առաջին փորձս ո՛ր եւ է արդիւնք մը չտուաւ: Միւսները տեսնելով որ չպիտի կրնամ իրենց հետեւիլ, մէյմէկ քարակ գաւազան առին ծեռքերնին եւ սկսան աղուոր մը ծեծել զիս: Ասիկա իրենց աչքին տանջանք մը չէր, այլ թմրած անդամները կենդանացնելու սահմանուած դեղ մը՝ որուն ազդեցութիւնը իսկոյն զգալի եղաւ ինծի: Հազիւ ամէն մէկէն վեցական հարուած մը կերած էի, երբ տկարութիւնս մոռնալով ոտքի ելայ, եւ սկսայ վազել կատաղօրէն:

Վազած ատենս սկսայ պզտիկ յոյս մը տածել ազատմանս մասին: Հնդիկներու բարքերուն քիչ շատ տեղեակ ըլլալով, զիտէի թէ ո՛ր եւ է մահուան դատապարտուած մարդ երեք միջոց ունի ազատելու: Առաջին միջոցը սա է որ, մահապարտը ինքզինքը քիչ շատ ազատ զգալուն պէս պէտք է վազէ մինչեւ 1,500 մէթր տեղ, առանց զինքը հետապնդողներէն բռնուելու: Եթէ երբէք յաջողեցաւ, կրնայ կեանքը ազատած նկատել: Երկրորդ միջոցը կը կայանայ վարպետութեամբ Հնդիկները խաբելուն մէջ: Պէտք է անանկ հնարք մը գտնել որ Հնդիկները ինքզինքնին պարտուած նկատեն: Երրորդ միջոցը կռիւով միայն կը յաջողի: Մահապարտը Հնդիկներէն մէկը կ'ընտրէ եւ անոր հետ կը կռուի ո՛ր եւ է զէնքով մը, կամ առանց զէնքի: Եթէ երբէք յաղթէ, կազատի:

Արդ, այս միջոցներէն առաջինը օդը ելած էր ինծի հա-

մար, որովհետեւ վազել սկսելէս վերջ հազիւ հարիւր քայլ մը առած էի, երբ Հնդիկները յաջողեցան զիս բռնել:

Բռնուելէս վերջ, ատրճանակով Հնդիկը՝ որ սպաններէն խօսած էր ինձի հետ՝ ծառին վրան գտնուած միջոցիս, ըսաւ.

— Եթէ նոր միջոց մը չգտնես, մահդ կրնաս մօտալուտ նկատել, եւ արդէն ի՛նչ պիտի կրնաս գտնել. աւելի լաւ է որ երեք բան խնդրես մեզմէ՝ մեռնելէ առաջ. վստահ կըրնաս ըլլալ թէ խնդիրքներէդ գոնէ երկուքը չպիտի մերժենք:

Պատիկ յոյս մը արթնցաւ ներսս:

— Անօթի եմ, ըսի իրեն, հաց եւ ջուր, եթէ կը հասնիր:

Անմիջապէս ամէն տեսակ ուտելիքներով լեցուցին չորս կողմս: Սկսայ անյագօրէն լափել, մինչդեռ Հնդիկները, անհամբերութեան շարժումներով երրորդ խնդիրքս կ'ուզէին գիտնալ:

— Օհ, պատասխանեցի իրենց անվրդով, երրորդին համար մի աճապարէք այդչափ, որովհետեւ գալ տարի միայն պիտի յայտնեմ:

Երբոր սպաններէն գիտցող Հնդիկը իր ընկերներուն թարգմանեց պատասխանս, ամէնքն ալ տարօրինակ գտան զայն: Պատիկ խորհրդակցութիւն մը ունեցան, որու միջոցին վճռեցին թէ ազատման երկրորդ միջոց մը ընտրելու իրաւունքէս զրկուած էի, քանի որ չէի ուզեր երրորդ խնդիրք մըն ալ ընել իրենց:

Կը մնար երրորդ միջոցը, ցեղին ամենէն կորովի մարդոցմէն մէկ քանին իմ կողմս յառաջացան, եւ առաջարկեցին որ կռուիմ իրենցմէ մէկուն հետ:

Հրաւէրը ընդունելը պարզապէս խենդութիւն պիտի ըլլար: Այն աստիճան ընկճուած էի կրած տանջանքներէս, որ նոյնիսկ ցեղին ամէնէն տկար մարդուն հետ չպիտի կըրնայի յաջող կռիւ մը մղել: Ո՞վ պիտի ուզէր կռուիլ իմ տեղս:

Մերժեցի, եւ որպէս զի բոլորովին գէշ գաղափար մը չտամ վրաս, մերժումս սապէս մեկնեցի սպաններէն գիտցող Հնդիկին:

— Չեմ ուզեր կռուիլ, որովհետեւ կը վախնամ որ կռիւի պահուն աչուրներէս մէկը վրայ տամ: Ատիկա պատճառ պիտի ըլլայ որ եթէ երբէք օր մը մահը գայ զիս տանելու, միակ այքով մը միայն կարենամ զայն դիտել. մինչդեռ ես, կ'ուզեմ մահս երկու այքով ընդունիլ, քաջաբար, ինչպէս պէտք է ընեն այն բոլոր մարդիկը որոնք վատ չեն:

Հնդիկը միւսներուն թարգմանեց այս պատասխանը որ մեծ սրտմտութեան տեղի տուաւ:

Իսկոյն վրաս յարծակեցան կատաղի ձայներ արծակելով, եւ զիս տանջանքի յատկացուած վայրը քաշքշելէ վերջ, ամուր մը կապեցին անոր ճիշտ կեդրոնը հաստատուած ցիցի մը:

Ալ յիմարութիւն էր ազատման մասին յոյս տածել: Կեանքս այդ ցիցին վրայ վերջ պիտի գտնէր: Հնդիկները շուրջս խմբուեցան եւ սկսան պատերազմական պար մը դարձնել. տասը վայրկեան մը տեւեց այդ պարը, եւ երբ դադրեցաւ, տեսայ որ Հնդիկներուն պետք ինձ կը մօտենար:

Ամէնքն ալ յարգանքով խոնարհեցան անոր առջեւ: Պետք հանդիսաւոր քալուածքով մը ինձի մօտեցաւ, ուշադրութեամբ զննեց կապերս, եւ իր մարդոց պատուիրեց որ քիչ մը աւելի սեղմնն զանոնք: Յետոյ, հրամանին գործադրուելէն վերջ, մինչեւ որոշ հեռաւորութեամբ մը բացուեցաւ ինձմէ, եւ ձեռքի աղէղը լարելով ուղղեց վրաս:

Կարծեցի թէ պիտի սպաննէր զիս, եւ խնդրեցի որ քիչ մը պայմանաժամ տան ինձի:

Պետերնին կ'երեւայ թէ սպաններէն կը հասկնար: Անմիջապէս վար առաւ աղեղը եւ հարցնել տուաւ թէ ինչ կը փափարիմ:

Իմ մասիս, կարծելով թէ վրանին ազդեցութիւն մը կըրնամ բանեցնել, պոռացի բարձրաձայն:

— Ըսէ՛ քու անիծած ցեղիդ թէ ձեզի ո՛ր եւ է վրաս մը չհասցուցած մարդ մը սպաննելը աղէկ բան չէ, եւ թէ իմ անէծքներովս երկինքէն կրակ պիտի թափի ձեր վրայ:

Մարդիկը սակայն փոխանակ վախճալու ա՛լ աւելի բարկացան: Պետերնին կրկին աղեղը իմ վրաս ուղղեց: Առաջին երեք հարուածները ինք պիտի արծակէր: Նետ մը սուրաց դէպի իմ կողմս, եւ ճիշտ գլխուս վրայէն անցնելով մխրր-ճուեցաւ ցիցէն ներս:

...Յանկարծ հրազէնի ծայնի նմանող աղմուկներ լրսուեցան, եւ գունաւոր լոյսի շերտեր լուսաւորեցին ասնջանքի այդ վայրը՝ զոր մութը գրկած էր արդէն: Այդ լոյսերը անծրելի պէս կը տեղային: Հնդիկները ահռելի աղաղակներ արծակելով սկսան փախչիլ: Մէկ քանին, ծնրադրած, կ'երկրրպագէին անդադար:

Այդ միջոցին ձեռք մը կտրեց զիս ցիցին կապող չուանները: Ես ինքն այն աստիճան յանկարծակիի եկած էի, որ հազիւ կրցայ զգալ թէ զիս կը բաշեն կը տանին տանջանքի վայրէն դուրս...:

Թ. Գ Լ Ա Ի Ե

Տօմէնկօ եւ Օնօրիօ նորէն կը յայտնուին:—Ազատում:—Փախուստ դաշտին մէջէն:—Տօմէնկօյի ողիսականը:—Անիծուած:—Ռօմէն Տ'Օրինեաք կրկին մինակ կը մնայ:—Զիտրու արշաւ մը:—Հրդեհ դաշտին մէջ:

Բնաւ չմտածեցի ինքզինքս պաշտպանել, մանաւանդ որ իսկոյն նանչցայ ազատարարս:

Տօմէնկօն էր:

Հնդիկները տակաւին սարսափի մէջ էին, ու պիտի հարցնէի Տօմէնկօյի թէ ի՞նչ դիպուածով այդ կողմերը կը գտնուէր, երբ ինծմէ յիսուն քայլ անդին տեսայ որ ծիաւոր մը երկու ձի մէկանց դէպի մեր կողմը կը փութացնէ:

—Օնօրիօ, պոռացի, նանչնալով երբեմնի ընկերս:

—Շո՛ւտ, շո՛ւտ, ըսաւ արտորանքով, ժամանակ չունինք կորսնցնելու, շուտ ծիուն վրայ:

Պատուէրը կրկնել չտուի, եւ երեքս մէկ արշաւասոյր հեռացանք այդ կայքէն՝ որ քիչ մնաց գերեզմանս պիտի ըլլար: Հնդիկները ուշ սթափեցան իրենց զարմանքէն, եւ երբ կրցան զաղափար մը կազմել իմ ազատմանս պարագաներուն վրայ, արդէն իսկ ահագին անջրպետ մը գոյացած էր մեր եւ անոնց միջեւ:

... Երեք ժամ մը տեսց մեր վագրը, միշտ միեւնոյն մոլեգին թափով: Վերջապէս Տօմէնկօ յանձնարարեց որ կենանք, եւ ականջը զետնին փակցնելով՝ ապահովուեցաւ թէ ոչ որ ինկած է մեր ետեւէն:

Երբոր քիչ մը հանգստացանք, սկսայ Տօմէնկօն հարցափորձել: Կը փափաքէի զիտնալ թէ ի՞նչ ըրած էին ինծմէ բաժնուելէն վերջ, թէ ի՞նչ պարագաներու բերմամբ կրցած էին զիս գտնել:

Հնդիկը հանդիսաւոր երեւոյթ մը առաւ եւ սկսաւ խօսիլ:

—Օ՛հ, ըսաւ, անիծուած եմ ես, անիծուած... Իմ

ցեղս զիս վտարեց իր ծոցէն: Մեր կայքը հասնելուս պէս՝ իսկոյն հօրենական տունս զացի, բայց մահուան ոգին արդէն իսկ սաւառնած էր անոր վրայ: Մայրս կաշիէ անկողնի մը վրայ տարածուած գտայ . . . Կարծես հազիւ քանի մը վայրկեան ալ պիտի ապրէր . . . Մնրադրեցի իր առջեւ, թուեցի յանցանքներս, եւ ներում խնդրեցի . . . բայց մայրս ականջ չկախեց ինծի:

«—Մա՛յր, մա՛յր, ըսի իրեն, ես եմ, զաւա՛կդ, Տօմէնկօն:

«Ան ատեն աչուրները բացաւ . . . վրէժխնդրութեան, կատաղութեան նայուածք մը թարթեց վրաս . . . ու ես սարսափի մէջ էի տակաւին՝ երբ սա ահռելի խօսքերը արտասանեց:

«—Ապերա՛խտ տղայ, վա՛տ, ստախօս, անիծուած ըլլա՛ս . . . աղտոտ ոճրագործ մըն ես դուն, ընտանիքիդ անպատուիչը, գնա՛, գնա՛ . . . անիծուած ըլլաս:

«Վերջին խօսքերը եղան ատոնք: Քիչ ետքը մեռած էր արդէն: Այդ օրէն վերջ ամօթի, ստորնութեան կեանք մը սկսաւ ինծի համար: Յեղիս բոլոր մարդիկը երես դարձուցին ինծմէ: Անցած միջոցիս մայրեր իրենց զաւակներուն ցոյց կուտային զիս, բացատրելով թէ ի՛նչ պարագաներու մէջ անէծքի ենթարկուած էի մօրս կողմէ: Չորս կողմէն շարունակ նախատինք եւ անէծք կը տեղար վրաս: Այդ ատեններն է որ մեր մարդիկը քեզի գերի բռնեցին, եւ որովհետեւ խոստում տուած էի քեզ ազատելու, առաջին օրէն ուրիշ քանի վրայ չմտածեցի: Հետո շատ մը հրթիռներ բերած էի, հրախաղութեամբ մը տօնելու համար իմ կայք վերադառնալու օրս, բայց մօրս մահը եւ անէծքը սիրտ չէին ձգած վրաս: Այդ հրթիռներն էին որոնք ա՛յնչափ սարսափի մատնեցին մեր մարդիկը, եւ պատճառ դարձան քու ազատմանդ:»

Այն իրիկունը հոն քնացանք, մերկ ու կարծր գետնին վրայ . . . Որչա՛փ քնացած էի, շիտակը չեմ կրնար ըսել, երբ յանկարծ զգացի որ բրտօրէն կ'արթնցնեն զիս, եւ ան-

ջիղ զանգուածի մը պէս կը նստեցնեն ձիու մը թամբին վրայ: Աշուրներս խոշոր խոշոր բացի, եւ անանկ կարծեցի թէ նորէն հնդիկներ զիս գերի կը տանէին:

Տամէնկոյի ծայնը զիս ապահովեց:

— Անապարենք, ըսաւ, ետեւնուս ինկած են, եւ շատ ալ մօտեցած են մեզի, շո՛ւտ, կրցածնուս չափ արագ . . . :

Յետոյ, մինչդեռ կը սուբայինք արշաւասոյր, Օնօրիօ, ինծի մօտենալով աւելցուց.

— Քու ձիդ մերինէն աղուոր է, դուն առջեւէն գնա՛, եւ մնացածը մեզի թո՛ղ:

Առանց առարկութիւն մը ընելու, հետեւեցայ առաջնորդիս խորհուրդին:

Քիչ ետքը արեւը ծագեցաւ, բլուրի մը վրայ գտնուելուս, սկսայ չորս դիս զննել, բայց ո՛չ իմ առաջնորդներս տեսայ, ո՛չ ալ Հնդիկները: Նոյն օրը այդպէս անցաւ: Իրիկուան դէմ, յանկարծ ստիպուեցայ ձիս կեցնել մօտակայ բլուրի մը կողին վրայէն ձիերու ամբողջ խումբ մը դէպի իմ կողմս կը սուրար: Իրաւ է որ ձիաւորները չէին տեսնուէր, բայց ես գիտէի թէ այդ դաշտաբնակ Հնդիկները կրնան ինքզինքնին շատ լաւ ծածկել ձիուն մէկ կողին վրայ երկննալով. հնարք մըն է աս՝ զոր սքանչելապէս զուխ կը հանեն անսպիտանները: Այս պատճառաւ բնաւ չտարակուսեցայ թէ մեզ հետապնդող Հնդիկները պահուրտած էին ձիերուն միւս կողմը:

Ինչ պիտի ընէի: Չէի կրնար փախչիլ, որովհետեւ ձիս յոգնած էր. եւ ես ալ ինքզինքս անկարող կ'զգայի նոր ճիգ մը ընելու: Խելացի նամբան՝ սպապելն էր: Քիչ ետքը, ձիերը քովէս անցան, եւ ուրախութեամբ տեսայ որ սխալած էի: Ձիաւոր չկար վրանին: Առոյգ, կորովի ու տակաւին մարդու ձևեր չանցած ձիեր էին. խառնուած վայրի եզներու, ինչպէս նաեւ ուրիշ այլեւայլ կենդանիներու: Սարսափահար երեւոյթով մը ամէնքն ալ քովէս անցան գացին, առանց ինծի ուշադրութիւն ընելու:

Թերեւս մտածեցի, Հնդիկներ ետեւէն ինկած են այս կենդանիներուն, եւ անոր համար կը փախչին: Հինգ, տասը վայրկեան վերջ բովանդակ խումբը անյայտացաւ աչուընե-րուս առջեւէն: Մինակս մնացած էի դաշտին մէջ. արեւը խոնարհելու վրայ էր, եւ չէի գիտեր թէ ո՛ր պէտք էի եր-թալ: Այդ միջոցին ծուխի պէս բան մը տեսայ՝ որ հեռուէն հորիզոնը գրկած էր, եւ հետզհետէ կը տարածուէր: Նախ կարեւորութիւն չտուի, բայց երբ մութը կոխեց, տեսայ որ ահարկու, հսկայ բոցեր դաշտին վարի ծայրէն դէպի եր-կինք կը բարձրանան:

Ան ատեն միայն հասկցայ իրողութիւնը: Դաշտը կրակ առած էր, եւ որովհետեւ հով կար, կրնար ըլլալ որ քանի մը վայրկեանի մէջ մինչեւ ինծի հասնէր: Ետտեքը թիզ թիզ բարձր էին, եւ ա՛յնչափ ալ չոր՝ որ ահագին տարածութիւն մը վայրկենապէս կրակ կ'առնէր: Ատ էր ձիերուն եւ միւս կենդանիներուն փախուստին պատճառը:

Սարսափահար՝ իսկոյն ձիուս քով վազեցի. եւ թամբին վրայ ցատկելով սկսայ փախչիլ, հեռանալով այդ համայնա-կուլ բոցերէն, որոնք շատ չանցած կրնային զիս ողջ ողջ խորովել:

Ճ. Գ Լ Ո Ւ Ե

Չաշտ մը որ կ'այրի:—Տօմէնկօ եւ Օնօրիօ երեւան կ'ելլեն: — Քառմէն
բաղարը: — Սարսափելի յայտնութիւն մը: — «Էլ Լօրօ տէլ Ամօն»
Սիրոյ Խենթի կզգին:—Ճահիճին մէջ:—Ռօմէն Տ'Օրինիօք երկու սու-
րի մէջ.—Նուազում:

Այդպէս վազցուցի ծիս բաւական երկար ատեն:

Հրդեհը երթալով կը տարածուէր դաշտին մէջ. չոր խո-
տերը վայրկենապէս կրակ կ'առնէին եւ հսկայ բոց մը մին-
չեւ երկինք կը բարձրանար:

Առջիս նեղ անցք մը կար, երկու բլրակներու մէջտեղը.
անպատճառ պէտք էի անկէ անցնիլ ինքզինքս ազատելու
համար: Զիս խթեցի այն կողմ, եւ զարմանքս որչա՛փ մեծ
եղաւ, երբ տեսայ որ Տօմէնկօ եւ Օնօրիօ ինծի կը սպասեն
հոն:

—Դո՛ւք հո՞ս, պոռացի զիրենք տեսնելուս պէս:

—Այո՛, երկու օրուան մէջ շատ մեծ ճամբայ մը կտրեր
էք. գէշ չէ. մենք դիտեամք հոս սպասեցինք, որովհետեւ
վստահ էինք թէ դաշտին հրդեհը անպատճառ ձեզ հոս պի-
տի առաջնորդէ:

—Իրաւ ալ կրակին պատճառաւ այս կողմը ուղղուեցայ:

Տօմէնկօ յաղթական նայուածք մը թարթեց տղուն
կողմը:

—Բայց դուք ի՞նչպէս ազատեցար Հնդիկներուն ձեռ-
քէն, հարցուցի իրենց:

—Շատ պարզ կերպով մը. տեսնելով որ մեզի պիտի
հասնին, դաշտին կրակ տուի, անոնց առջին բարձրացնելով
բոցէ պատուար մը՝ զոր բնաւ չպիտի կրնային անցնիլ:
Միւս կողմէ, վստահ էի թէ բոցերը ձեզ հոս պիտի առաջ-
նորդեն, որովհետեւ հովը գէպի այս կողմ կը բերէր բոցե-
րը, եւ դուք ալ դաշտին մէջը ըլլալով, պիտի ստիպուէիք
փախչիլ անոնց առջեւէն:

31—Երեք Տարի Արժանթինի մէջ

Ես ալ իմ արկածներս պատմեցի իրենց, ու քիչ մը բան ուտելէ վերջ երեքս ալ քնացանք այդ ծմակին մէջ:

Հեռուն՝ դաշտը կ'այրէր միշտ:

Յաջորդ առտուն, առանց ո՛ր եւ է արկածի մը հանդիպելու, Նէկրո գետին եզերքը հասանք: Գետը որ նաւարկելի է, յորդած էր այդ միջոցին, ստիպուեցանք լողալով անցնիլ զայն, հասնելու համար Քառմէն քաղաքը՝ զոր որոշած էի այցելել:

. . . Երեք օր վերջ Քառմէն հասանք, 1,800 բնակիչով պզտիկ քաղաք մը, որ սակայն ինծի շատ ընդարձակ երեւցաւ:

Երկար ատեն կար որ կանոնաւոր քաղաք չէի տեսած, եւ այդ կայքը շա՛տ հաճելի տպաւորութիւն մը կ'ընէր վըրաս: Քաղաքը Ովկիանոսէն 12 մղոնի չափ միայն հեռաւորութիւն ունենալուն՝ բաւական վաճառաշահ էր, եւ տարւոյն մէջ շատ մը մարդիկ կուգային հոն:

Տասնըհինգ օր մը մնացինք հոն, հանգիստ առնելու համար: Ես մանաւանդ, վերջապէս կրցայ քիչ շատ շնորհքով հագուստ մը ճարել ինծի. վրայիններս բզիկ բզիկ եղած էին:

Տօմէնկօ առաջարկեց որ վերադարձի համար բոլորովին տարբեր ճամբայ մը ընտրենք մեզի: Նէկրո գետին ընթացքին հետեւելով մինչեւ Կուարտիա պիտի բարձրանայինք, եւ այնտեղէն ձեռք պիտի առնէինք դաշտերու ճամբան, ինչ որ ուրախութիւն պատճառեց ինծի: Այդպէսով առիթը պիտի ունենայի այցելել Բաթակոնիա, որուն բնակիչներուն նկատմամբ այնքան հետաքրքրական բաներ լսած էի մինչեւ այդ օրը: Տօմէնկօ զիս քիչ շատ լուսաբանեց այդ մասին: Ըսաւ օրինակի համար թէ Բաթակոնները կարծուածին չափ շատ բարձրահասակ չեն, ընդհակառակը. միջինէն քիչ մը բարձր հասակ մը ունին. ըսաւ տակաւին թէ այդ ցեղը երթալով կ'ալլասերի, կը նուագի. յետոյ քիչ շատ տեղեկութիւն տըւաւ անոնց ալլիւալլ բաժանումներուն վրայ. իրմէ սորվեցայ

Թէ Քաթակոնները երկու գլխաւոր ցեղերու բաժնուած են. Բիւէլշէզները եւ Թէհիւէլշէզները. որոնք միասին հազիւ 2,000 հոգիի կը հասնին, եւ շարունակ կռուելով կռուելով իրար կը ջնջեն:

Ամբողջ ութը օր Նէկրօ գետին եզերքէն չբաժնուեցանք: Որովհետեւ աճապարելու պատճառ մը չունէինք, կամաց կամաց կը յառաջանայինք, առանց ինքզինքնիս յոգնեցնելու, ճիշտ զբօսաշրջիկներու անհոգութեամբ:

Կուարտիայէն անցնելէս վերջ Քօզօ հասանք, ու Տօմէնկօ մասնաւոր զգուշութիւն մը պատուիրեց մեզի:

—Այս կողմերը, ըսաւ, Հնդիկներու շատ փտանգաւոր ցեղ մը կայք հաստատած է, եւ շիտակը խելացութիւն չէ անոնց երեւալը:

Արդարեւ, շատ չանցած, երկու Հնդիկներու հանդիպեցանք, որոնք սակայն մեզ տեսնելուն պէս փախան գացին:

—Անպիտանները վախցան մեզմէ, ըսաւ Տօմէնկօ:

Երկու օր վերջ Քօլօրատօ գետը հասանք եւ առանց դժուարութեան զայն անցանք:

Գետը անցնելէս վերջ ա՛լ աւելի մեծ զգուշութեամբ յառաջանալ սկսանք: Այդ կողմերը լեցուն Հնդիկներ կային. եւ որպէս զի մեզ չտեսնեն, Տօմէնկօ նոյն իսկ կրակ վառել չէր տար:

Նէկրօ գետէն բաժնուելէս ի վեր, երկիրը միօրինակ քան մըն էր. հազիւ մեր ծախ կողմը քանի մը ծառեր կը տեսնուէին, եւ ան ալ բլրակներու շարքի մը վրայ: Անկէ անդին, գետինը ծածկուած էր չոր խոտով մը, որ տեղ տեղ գետին երակներէն գոյացած ճահիճներու շուրջ, աւելի կեանքոտ կանանչով մը կը վառէր:

... Իրիկուն մը՝ մինչդեռ արեւը մարը կը մտնէր, անըսպասելի յայտնութիւն մը սարսափի մատնեց զիս:

Չորս դին բաւական մութ էր, բայց առջիս, գետին վըրայ, շէկ լոյս մը կը շողար, եւ այդ լոյսին մէջ հսկայ մարդ մը կանգնած, զիս կը դիտէր կարծես:

Չիս անգամ առնուեցաւ այդ մարդուն տեսքէն ու խորոյեցաւ:

Իսկոյն ընկերներուս դարձայ:

— Ո՞վ է այս մարդը, հարցուցի իրենց:

Տօմէնկօ, փոխանակ պատասխանելու, հարցուց իր կարգին:

— Չե՞ս գիտեր թէ ո՛ւր կը գտնուինք:

— Ի՞նչպէս կրնամ գիտնալ:

— Այն ատեն, մտիկ ըրէ, ըսաւ Հնդիկը խորհրդաւոր կերպով մը: Գիտեմ որ վախցար քիչ մը առաջ, եւ իրաւամբ, որովհետեւ դուն՝ նոյն ինքն մարդկային ցեղին թշնամիին դէմը կը գտնուէիր: Այս տարօրինակ մարդը, սիրային դժբաղդութեան մը վրայ, եկած քաշուած է հոս. ու մինակը կ'ապրի: Կրնայ ըլլալ որ մեծ ռերագործ մը ըլլայ, բայց նոյն ատեն ալ պէտք չէ՛ ուրանալ որ շատ մը դիւցազնական շահատակութիւններ ըրած է այս կողմերը: «Էլ Լօքօ տէ Ամօռ» — Սիրոյ եսնեթը — կը կոչեն զինքը. եւ հիւզակն ալ՝ որ գետին կեդրոնը գտնուող կղզեակի մը վրայ հաստատուած է, իր անունը կը կրէ:

Ուզեցի հասկնալ թէ ի՞նչ դժբաղդութեան հետեւանքով մարդը այսպէս առանձնացած էր՝ եւ ինքզինքը հեռու կը պահէր կենդանի էակներէ. Տօմէնկօ սակայն մերժեց աւելի բան մը ըսել:

Իր լուծիւնը քօլորովին մեծցուց հետաքրքրութիւնս:

Կ'ուզէի տեսնել այդ մարդը. անդիմադրելի, անգուսպ փափաք մը շարունակ կը խռովէր զիս:

Բայց ի՞նչպէս պիտի կրնայի իր քով երթալ:

Ի՞նչպէս պիտի յաջողէի գետը անցնիլ՝ այդ կղզիին հասնելու համար: Չորս կողմը ճախճախուտ էր, եւ շատ վախ կար որ կեանքս վրայ տայի: Ինչ որ ալ ըլլար սակայն, որոշումս տուած էի վերջնականապէս: Ալ բան մը չէր կըրնար զիս ետ կեցնել, մանաւանդ որ քիչ շատ դիւրանցանելի ճամբայ մըն ալ նշմարած էի խոտերուն մէջ:

Ու ճիշդ այդ ճամբէն սկսայ յառաջանալ, երբ երկու ընկերներս ալ խոր քունի մը մէջ թաղուեցան:

Քա՛նի կը յառաջանայի, այնչա՛փ զգալի կ'ըլլար ճամբուն դժուարութիւնը:

Ջուրը մինչեւ ծունկերուս հասած էր, եւ բաւական կը նեղէր զիս:

Վերջապէս կըցայ որոշակի տեսնել կղզին, որուն վրայ, սեւ կոյտի մը պէս ցցուած էր, խննթին բնակարանը: Ներսը լոյս կը վառէր, եւ այդ լոյսէն տկար ցոլք մը երկնցած էր ճահիճին վրայ:

Այդ լոյսին կողմը ուղղուեցայ, բայց տարօրինակ բան, քա՛նի կը յառաջանայի, հիւղակն ալ այնքան կը հեռանար ինծմէ: Սկիզբէն անանկ հաշուած էի թէ հազիւ ինծմէ յիսուն մէթրի չափ հեռու է, բայց հիմա ա՛լ աւելի մեծ հեռաւորութեան մը մէջ կը տեսնէի զայն:

Այս պարագան ալ չկրցաւ զիս յուսահատեցնել, միտքս դրած էի տեսնել այդ խննթը, եւ անպատճառ պիտի տեսնէի:

Քիչ ետքը ուրիշ դժուարութիւն մըն ալ յայտնուեցաւ: Ջուրը երթալով կը խորունկնար: Ծունկերս անցած էր արդէն, եւ մինչեւ մէջքիս կը հասնէր: Միւս կողմէ, եղէգներն ալ կը նեղէին զիս. շատ դժուարաւ միայն կը յաջողէի անցք մը բանալ անոնց մէջէն: Ներսէս ծայն մը կը յանձնարարէր ինծի որ ետ դառնամ:

Կտոր մը տեղ ալ յառաջացայ այդպէս: Ջուրը վերջ ի վերջոյ մէջքս ալ անցած էր, յայտնի էր որ մտորած էի շիտակ ճամբէն, խաբուելով այն լոյսի ցոլքէն՝ որ ճահիճին վրայ երկարած էր, եւ որ շարունակ կը հեռանար ինծմէ:

Պահ մը կանգ առի, կացութիւնը ճշդելու համար: Չորս կողմս խիտ մութ մը տարածուած էր եւ ոչ մէկ ծայն կը խռովէր գիշերուան լուսթիւնը: Հակառակ ջուրին մէջ մը-խըրճուած ըլլալուս, կը զգայի որ կը քրտնիմ:

. . . Յանկարծ, անորոշ աղմուկ մը զիս ուշքի բերաւ:

Ինձի անանկ եկաւ թէ խոշոր ծուկ մը աճապարանքով իրեն ճամբայ մը կը բանայ եղէզներուն մէջէն: Ահռելի սարսափ մը գրկեց զիս: Դէպի ծախս նետուեցայ ու տեսնելով որ ճահիճը շատ խոր է այդ կողմը, սկսայ լողալ յուսահատական կատաղութեամբ մը:

Աղմուկը ինձի կը հետեւէր միշտ: Մահը այնչա՛փ մտալուտ կը զգայի որ հագիւ բանի մը գրկաչափ տեղ յառաջացած. կեցայ ու ետիս դարձայ:

Այն ատեն տեսայ որ մարդ մը՝ ինձի չափ կատաղի թափով մը դէպի իմ կողմս կը յառաջանար լողալով:

Մարդը՝ ակռայներուն մէջ խոշոր դանակ մը առած էր, ինչ որ ա՛լ աւելի մեծցուց սարսափս:

Տարակոյս չկար: Վերջին ժամս հնչած էր: Ուզեցի լողալ՝ բայց չյաջողեցայ: Ակնթարթ մը ետքը՝ բոլորովին կորսընցուցի ինքզինքս, զգալով որ ջուրին տակը կ'երթամ:

ԺԱ. ՅԼՈՒԽ

ԹԻՊՈՒՐՍՈ ԵՒ ԻՐ ՊԱՄՈՒԹԻՒՆԸ

Երբոր ինքզինքիս եկայ, չոր խոտերէ կազմուած անկողնի մը վրայ պառկած էի, ծառի կոճղերով եւ հողով կառուցուած հիւղակի մը մէջ: Սենեակին խորը թոնիր մը կար, որուն առջեւ մարդ մը՝ գլուխը ձեռքին յենած, նըստած էր մտածկոտ երեւոյթով մը:

Մարդը որ վերջին ծայր զդուտ ու կորովի էր, հազիւ քսանըհինգ տարու կ'երեւար: Ազնուականի երեւոյթ մը կար վրան, եւ աչուըները արտակարգ խելացութիւն մը կը յայտնէին:

Քովը՝ վիթխարի շուն մը նստած էր, որ կարծես ինքն ալ տիրոջը տխրութեամբը համակուած էր:

— Դուք իմ կենանքս ազատեցիք, ըսի մարդուն, բայց որպէսզի շնորհակալութիւնս յայտնեմ ձեզի, ըսէք նախ թէ ո՞վ էք դուք:

Անծանօթը յուլօրէն գլուխը իմ կողմս դարձուց, եւ պաղ ակնարկ մը նետեց վրաս:

— Երիտա՛սարդ, ըսաւ քիչ մը ատեն զիս դիտելէ վերջ բնաւ շնորհակալ մի ըլլար ինծի: Այս կողմերը՝ զիս մարդկային ցեղին թշնամին կ'անուանեն: Քեզմէ զատ ո՛չ մէկ մարդկային էակ ոտք կոխած է այս հիւղակէն ներս: Եւ ըսեմ իսկոյն որ եթէ երբէք քեզ այսչափ երիտասարդ ու անփորձ չգտնէի, քեզի շատ սուղի պիտի նստէր հետաքրքրութիւնդ: Երկար ատենէ ի վեր արդէն մէկը կը փնտռէի՝ անոր յայտնելու համար զիս տանջող վիշտը. այս պատճառաւ միայն քեզ մահուընէ ազատեցի: Սրտիս վրայ ահռելի ցաւ մը կայ՝ որ զիս հանգիստ չթողուր. ինծի անանկ կուգայ թէ սա դաշոյնը շարունակ հոն կը մխնն:

Ու մարդը զօտիէն դաշոյն մը հանելով գետնին վրայ դրաւ, ծնրադրեց անոր առջեւ ու բաներ մը մրմնջեց: Եունն

ալ տիրոջը մօտենալով սկսաւ ոռնալ տխուր շեշտով մը: Յետոյ, անժանօթը ոտքի ելաւ, մեռելի մը պէս տժգունաժ: Երբեք յուսահատութիւնը ա՛լ աւելի լաւ կերպով պատկերացնող էակ մը չէի տեսած:

— Դժբա՞ղդ էք, հարցուցի իրեն:

— Այո՛, ըսաւ, մարդոց ամէնէն դժբաղդը ես եմ, եւ եթէ վատութիւն մը գործելու չվարանէի, շատոնց արդէն վերջ տուած պիտի ըլլայի կեանքիս: Պատմեմ քեզի կեանքս. եւ դուն ինքդ դատէ:

Անժանօթը ժողուրտուեցաւ, եւ ինծի ըրաւ հետեւեալ պատմութիւնը՝ զոր նոյնութեամբ մէջ կը բերեմ:—

«Քօռտէլիէնի մօտերը ծնած եմ ես, պզտիկ գիւղի մը մէջ: Հայրս ու մայրս մեռած էին երբ ես տակաւին պզտիկ էի: Երկուքն ալ չեմ յիշեր: Համեստ բնակարան մը միայն թողած էին ինծի. բնակարան մը ուր իմ մանկութիւնս անցած էր, եւ զոր շատ կը սիրէի: Ինծի դրացի էր Կօշօ մը (դաշտային բնակիչ) որ շատ գէշ համբաւ մը հանած էր իր աւելի կամ նուազ դատապարտելի շահատակութիւններով: Յաճախ կը ստիպուէր անհետանալ օծիրը ձեռք շտալու համար:

«Իրեն ըլլորովին հակառակը ըլլալով, այդ մարդը սուրբի պէս կին մը ունէր: Մօրս ամենէն սերտ բարեկամներէն մէկը եղած էր այդ կինը, որ մօր մը պէս հսկած էր իմ վրաս, եւ զիս ալ իր գուրգուրանքին առարկայ դարձուցած էր աղջկանը Պէնիթային պէս: Ես ինքս շա՛տ կը սիրէի Պէնիթան, սիրուն, հրապուրիչ աղջիկ մը՝ որ իզմէ չօրս տարուան մը չափ պզտիկ էր: Խելացի, անուշ ու միամիտ աղջիկ մըն էր: Միասին մեծցանք այդ անուշ աղջկան հետ: Մայրը որ կը զգար թէ կը սիրեմ իր զաւակը, աւելի կը քաջալերէր զմեզ, մինչդեռ հայրը իր ծրագիրներուն իբր արգելք մը կը նկատէր զիս, եւ ըստ այնմ կը վարուէր ինծի հետ: Ինք, աղջկանը արտակարգ գեղեցկութիւնը նկատի առնելով, կը յուսար հարուստ փեսայ մը գտնել, եւ այդպէսով ապահովել ընտանիքին ապագան: Յաճախ կը սար-

քէր պարահանդէսներ՝ որոնց ներկայ կը գտնուէին մեր կողմերու բոլոր հարուստ երիտասարդները: Նոյն ատեն, ամէն կարելի միջոց ի գործ կը դնէր, անոնցմէ մէկը իր աղջկան հետ ամուսնացնելու համար:

«Աւելորդ էր ըսել որ այդ ընթացքը վերջին ծայր կը կատարեցնէր զիս: Կը սպաննէի այդ մարդը. եթէ երբէք անիկա իմ սիրականիս հայրը եղած չըլլար: Միւս կողմէ իմ կացութիւնս անտանելի կը գտնէի: Օր մը, վերջապէս որոշումս տուի, եւ մենութեան վայրկեանի մը մէջ, Պէնիթային խոստովանեցայ իմ սէրս, յայտնելով նոյն ատեն թէ աշխարհի վրայ ոչ մէկ բան պիտի կրնար մարել զայն: Չի նստել սորվեցուցած էի իրեն, եւ նոյն օրը միասին պտոյտի ելած էինք դաշտին մէջ: «Պէնիթա վար իջաւ ծիէն, նստաւ ծառի մը շուքին մէջ, եւ զիս ալ քովը հրաւիրելով ըսաւ:

«Թիպուրսի, չե՞ս հասկցած տակաւին թէ ես այդչափ խոր սիրով մը կը սիրեմ զքեզ:

«Ուրախութենէս խելայեղ՝ չէի գիտեր թէ ինչ ընեմ:

«Պահ մը կը քով գրկեցի զայն, եւ ըսի իրեն՝ հեծկըլտուքի պէս դողդոջուն ծայնով մը:

«—Քանի որ կը սիրես զիս, ի՞մա եղիր:

«—Օ՛հ, այո՛, ըսաւ միամիտ աղջիկը, առանց բան մը հասկցած ըլլալու, եւ ա՛յ աւելի սեղմուեցաւ կուրծքիս վրայ:

«Ծիշտ այդ վայրկեանին, մեզմէ հազիւ բանի մը քայլ անդին, կատաղի ոռնում մը լսուեցաւ: Նոյն ատեն տեսայ որ բումա մը (այդ կողմերուն յատուկ, եւ շատ փտանգաւոր զազան մը) դէպի մեր կողմը կը խոյանար:

«Փոխանակ փախչելու, ընդառաջ նետուեցայ իսկոյն, մինչդեռ Պէնիթա իր կարգին մարմնովը իմ առջիս պատւար մը կըլլար, զիս պաշտպանել ուզելով:

Նոր ոռնում մըն ալ, լսուեցաւ, հասկցայ որ երկու զազաններ կային մեր առջեւ:

«—Թիպուրսիօ, ըսաւ Պէնիթա, կամ միասին պիտի մեռնինք հոս, եւ կամ երկուքս մէկտեղ պիտի ազատինք:

«Դաշոյնս, սա դաշոյնը՝ զոր հիմա ձեռքս կը տեսնես, հանեցի մէջքէս եւ յարծակեցայ բումային վրայ՝ որ սոսկալի ոստումով մը փորձեց գլխուս վրայէն անցնիլ: Անմիջապէս քազուկս բարձրացուցի եւ ձեռքի դաշոյնս միսեցի սրտին կողմը: Բուման ինկաւ մեռած, բայց այդ անկման միջոցին ես իր տակը մնացի: Բաւական դժուարաւ միայն կրցայ ոտքի ելլել, եւ որովհետեւ կը վախնայի որ միւս գազանն ալ վրայ կը հասնի, յանձնարարեցի Պէնիթային որ փախչինք այդ տեղէն՝ ուր այնչափ անգամներ կ'երթամ հիմա իմ վիշտս լալու:

«Մեկնած ատեննիս անգամ մըն ալ ուխտեցինք բնաւ չբաժնուիլ իրարմէ:

«Յաջորդ օրն իսկ Պէնիթայի ձեռքը խնդրեցի իր ծնողքէն, բայց հայրը բացարձակ մերժումով մը ընդունեց զիս: Աղջկան մայրը որ ամեն կերպով համամիտ էր մեր ամուսնութեան, լալով համբուրեց զիս, եւ ըսաւ թէ իր վայրագ ամուսնին մերժումին դէմ չկրնար ո՛ր եւ է միջամտութիւն մը փորձել, ո՛ր եւ է բարեխօսութիւն մը ընել:

«Պէնիթայի հայրը մասնաւորապէս կ'առարկէր թէ ես տակաւին ո՛ր եւ է քաջագործութիւն մը չեմ ըրած, եւ թէ բնականաբար արժանի չեմ իր աղջկանը: Ճիշտ այդ ատեններուն՝ մասնաւոր արշաւախումբեր կազմուած էին Հնդիկներուն դէմ: Ես ալ այդ արշաւախումբերէն մէկուն միացայ, եւ ինքզինքս Պէնիթայի արժանի ցոյց տալու համար մէկէ աւելի քաջագործութիւններ ըրի: Ներկայացող ամէն վտանգի կը դիմագրաւէի աներկիւղ:

«Բաւական ժամանակ այդ կեանքը ապրեցայ, մինչեւ որ օր մը չկրնալով կարօտիս դիմանալ, թողուցի ամեն բան եւ մեր գիւղը վերադարձայ: Երբոր գիւղ մտայ, տեսայ որ երիտասարդներու խումբ մը նուագով կը մօտենայ իմ օիրականիս պատուհանին: Ես ալ իրենց հետեւեցայ, առանց ինքրզինքս յայտնելու: Երիտասարդներէն ան որ ամենէն լաւ հագուած էր, եւ որ ամենէն հարուստը կ'երեւար, կեցաւ

Պէնէթայի առջեւ եւ սկսաւ սիրերգ մը երգել: Միւսները նուազով կը ծայնակցէին իրեն: Կատաղութիւն մը գրկեց զիս: Կուզէի վրանին յարծակիլ, եւ ամէնքն ալ սպաննել այդ տեղը, նոյն ինքն իմ սիրականիս աշուրներուն առջեւ: Բայց մտածում մը կասեցուց զիս: Իթէ երբէք սպանութիւն մը գործէի, պիտի ստիպուէի փախչիլ, ինչ որ պիտի հարկադրէր զիս մշտնջենապէս հեռու մնալ Պէնէթայէն:

«Պահ մը սակայն ա՛լ չկրցայ դիմանալ: Երիտասարդը պատուհանին մօտեցած էր. եւ Պէնէթան կը կանչէր: Դուրս ելայ պահուրտած տեղէս, մերկացուցի դաշոյնս եւ կատաղի ոստումով մը նետուեցայ երգիչ խումբին վրայ՝ որ զիս տեսնելուն պէս իսկոյն խոյս տուաւ, առանց իսկ ետին նայելու: Վերջէն իմացայ որ ամէնքն ալ զիս ուրուական մը կարծեք են: Պէնէթայի հայրը, որպէսզի աղջիկը զիս մոռնայ, իմ մեկնումէս վերջ լուր տարածեր էր թէ Հնդիկները զիս սպաններ են:

Շնոյն իրիկունը, պատուհանէն տեսակցեցայ Պէնիթայի հետ: Իմացայ որ հայրը զինքը մօտ ատենէն պիտի ամուսնացնէ եղբր այն հարուստ երիտասարդին հետ, զոր պատուհանին առաջը գտած էի, եւ որ իր ընկերներուն հետ փախած էր պահ մը առաջ: Յանձնարարեցի Պէնիթայի որ առերևոյթս ինքզինքը համակերպած ցոյց տայ, որպէս զի կարենանք ժամանակ գտնել, եւ ամուսնութեան կնքուելէն առաջ փախչիլ միասին:

«Պէնիթայի հայրը սակայն իմացած էր իմ գալուստս, եւ կ'անապարէր վայրկեան մը առաջ ամուսնացնել աղջիկը: Վերջապէս ամուսնութեան օրը հասաւ: Գիւղին ամենէն հարուստ տանուտէրներէն մէկուն տղան էր Պէնիթայի խօսեցեալը. եւ ամուսնութիւնը իր տունն իսկ տեղի կ'ունենար: Բարեկամ մը ինձի խորհուրդ տուաւ, որ նոյն իրիկունըն իսկ, պսակի միջոցին յանկարծական կերպով մը ինքզինքս երեւան հանեմ: Հետեւեցայ իր խորհուրդին, եւ երբ հարսնիքին տունը մտայ, ահագին ազդեցութիւն մը առաջ

բերի: Ներկաներէն շատեր զիս իրապէս մեռած կը կարծէին: Իրենցմէ մեծ մասը սարսափի աղաղակներ արծակեցին զիս տեսնելով: Ուրիշներ, անոնք որոնք իմ երբեմնի բարեկամներս էին, իսկոյն բովս փութացին, զիս շնորհաւորելով:

«Պէնիթայի հայրն ալ իր կարգին առաջ անցաւ, եւ վերաս կատաղի նայուածք մը նետելէ վերջ ըսաւ՝ մէկ ձեռքովը սեղմելով մէջքին անցուցած ուէփովէրին բունը:

«— Դուն ինձի խոստացած էիր երկու տարիէն միայն վերադառնալ. քանի որ խոստումդ չբռնեցիր, ես ալ իմ աղջիկս կ'ամուսնացնեմ ուրիշի մը հետ:

«Այս ընթացքը բոլորովին խելքս զլսէս հանեց.

«— Բարեկամներ, ըսի իմ մէկ քանի հաւատարիմներուս, կ'երդնում հոս որ Պէնիթա իմ նշանածս է, եւ թէ զայն բռնի կ'ամուսնացնեն սա երիտասարդին հետ: Կը ըսպասեմ որ ամէնքդ ալ օգնէք ինձի, այս անիրաւութիւնը արգիլելու համար:

«Բայց հազիւ այս խօսքերը արտասանած էի, երբ տասներկուքի չափ մարդիկ վրաս յարծակեցան, զիս լաւ մը կաշկանդեցին եւ տեսակ մը բանտի մէջ նետեցին:

«Ձէք կրնար երեւակայել թէ ի՞նչ սոսկալի հոգեկան վիճակի մը ենթարկուեցայ. ինքզինքս այսչափ վատաբար Պէնիթայէն բաժնուած տեսնելով:

«Ոտքս ձեռքս կապելէ վերջ զիս նետած էին հողէ պատերով խուցի մը մէջ՝ որուն դուռը ամրապէս փակուած էր:

«Կատաղութիւնս սակայն գերմարդկային ուժ մը տրուաւ ինձի:

«Ամբողջ ժամ մը աշխատեցայ, եւ վերջ ի վերջոյ յաջողեցայ կրծել փրցնել ձեռքերս կաշկանդող կապերը:

«Բայց հազիւ ազատած էի, եւ ահա աղմուկ մը բարձրացաւ եւ հրացանի քանի մը հարուածներ արծակուեցան իրարու նտելէ:

«— Կուի մը աղաղակեցի ես ինձի, ապահովաբար բարեկամներս են՝ որոնք եկած են զիս ազատելու:

«Իրաւ ալ քիչ ետքը դուռը կօտրեցաւ:

«Բարեկամներս էին:

«Շնորհակալութիւն յայտնեցի իրենց, եւ առանց ժամանակ կորսնցնելու վազեցի Պէնիթայի տունը:

«Մալրը միայն հոն էր:

«Ինձի լալով պատմեց թէ աղջիկը առեւանգած էին հակառակ իր կամքին, եւ թէ չէր գիտեր ուր տարած ըլլալին:

«Դուրս խոյացայ իսկոյն, եւ բաւական փնտռելէ վերջ յազողեցայ գտնել հետքերը քանի մը ծիաւորներու՝ որոնք մեծ արագութեամբ հեռացած կ'երեւային:

«Իմ կարգիս ծի մը ցատկեցի եւ հետեւեցայ այդ հետքին:

«Առտու էր, եւ օդին զովութիւնը քիչ շատ ուշքի բերաւ զիս:

«Նորհեցայ որ ես մէկ հոգի էի, մինչդեռ ծիաւորները կրնային բազմաթիւ ըլլալ:

«Պէտք էր կատարեալ խոհեմութեամբ շարժիլ:

«Յերեկուան բաւական ժամանակ կար դեռ, երբ վերջապէս հիւղակի մը առջեւ հասայ:

«Շէնքին մօտերը հինգ վեց ձիեր կ'արածէին, ամէնքն ալ թամբուած:

«Ձիուս ընթացքը երազեցի, վախնալով որ ուշ կը հասնիմ:

«Ձիս տեսնելով, հինգ վեց հոգի երեւան ելան, կատարելապէս սպառազինուած:

«—Բարեկամներ, ըսի իրենց, ձեզի հետ գործ մը չունիմ ես, կրնաք վատահ ըլլալ որ ոչ մէկերնուդ մլասս պիտի հասցնեմ: Աւազակ մը կայ հոդ՝ որ նշանածս առեւանգեց, անոր հետ է իմ գործս:

«Եւ որովհետեւ վարանում ցոյց կուտային, առանց ժամանակ անցընելու յարձակեցայ անոնցմէ ամենէն մօտաւորին վրայ, թուրը կորզեցի ձեռքէն, եւ ամէնքը մէկ ետ մըղելով խոյացայ հիւղակէն ներս:

«Հիւղակը սակայն մարդոցմով լեցուն էր:

«Բարձրացուցի թուրս, բայց դժբաղդութենէս՝ առա-

ջին հարուածին իսկ կոտորեցաւ, եւ երախակալը միայն ձեռքս մնաց:

«Բսան բազուկներ բռնեցին զիս, գրեթէ ակնթարթի մը մէջ, եւ իսկոյն կաշկանդեցին:

«Այն ատեն, հակառակորդս մեզի մօտեցաւ եւ հարցուց թէ լաւ կապած էին զիս:

«Թուքի երեսը՝ պոռալով.

«—Ասո՛ր միայն արժանի են այն մարդիկը՝ որոնք վատաբար անպաշտպան աղջիկ մը կը բռնաբարեն:

«Յետոյ, կռահելով որ Պէնիթա մեր քովի սենեակին մէջըն է, սկսայ զայն կանչել:

«Աղաղակ մը պտտասխանեց ինծի. Պէնիթա հոն էր իրապէս:

«Հակառակորդս՝ դաշոյնը մերկացուցած իմ վրաս խոյացաւ, զիս սպաննելու մտադրութեամբ: Բայց Պէնիթայի երեւումը ետ կեցուց իր մտադրութենէն:

«Ինծմէ անոր դարձաւ, եւ կատաղի կռիւ մը սկսաւ երկուքին միջեւ:

«Ամէնքը մէկ սենեակ մտան, եւ բաւական ատեն տեւեցին աղաղակներն ու կռիւը:

«Յետոյ լուծիւնը տիրեց չորս դին:

«Չէք կրնար երեւակայել թէ ամբողջ այդ ատենը ի՞նչ սոսկալի բարոյական տանջանքներով անցուցի:

«Բաւական վերջ, սենեակին դուռը բացուեցաւ, եւ հակառակորդս դուրս ելլելով ըսաւ ինծի.

«—Մտի՛կ ըրէ, եթէ երբէք կ'ուզես ապրիլ, դուն ալ քու կարգիդ պիտի ընես այն երդումը՝ զոր Պէնիթա արդէն իսկ ըրաւ իր կողմէ: Պէնիթա երդուընցաւ թէ իր ազատ կամքովը պիտի ամուսնանար ինծի հետ. եթէ երբէք տասը վայրկեան երկուքդ առանձին ձգելու ըլլամ, կ'երդնու՛ւս թէ դուն ալ պիտի հաւանիս այս ամուսնութեան:

«Նախ չուզեցի ընդունիլ այդ պայմանը, մտածելով թէ Պէնիթա ալ անշուշտ տարբեր կերպով մը չէր վարուած:

«Յետոյ ըսի իրեն.

«—Քեզի պէս թշուառականի մը խօսք չեմ տար ես, բայց քանի որ Պէնիթա երդուընցեր է քեզի, կրնաս վստահ ըլլալ թէ իր խօսքը իմինէս աւելի պիտի յարգեմ:

«Այո յայտարարութեանս վրայ, իսկոյն քակեցին կապերըս, եւ զիս մղեցին սենեակէն ներս:

«Պէնիթա վզիս փարեցաւ.

«—Թիպո՛ւրսօ, ըսաւ, անանկ կարծեցի թէ պիտի մեռնիմ առանց վերջին անգամ մը քեզ տեսնելու: Աստուածածինը սակայն լսեց աղաչանքս: Անապարէ՛, ժամանակ չունինք, ա՛ռ սա դաշոյնը եւ սպաննէ՛ զիս, հիմա ուր որ է պայմանաժամը կը լրանայ:

«Այդ միջոցին դուռը բացուեցաւ, եւ հակառակորդս ներս մտաւ.

«—Ի՞նչ է ան, ըսի իրեն, առանց ներքին խռովքս մատնելու. տակաւին տասը վայրկեանը չբացաւ, այսպէ՞ս կը բռնես քու խօսքդ:

«Թշուառականը դուրս ելաւ իսկոյն:

«Գրկեցի Պէնիթան, եւ ըսի իրեն.

«—Տո՛ւր այդ դաշոյնդ ու միասին փախչինք:

«—Ո՛չ, անկարելի է որ յաջողինք, ըսաւ խեղճ աղջիկը: Ա՛ռ, սպաննէ՛ զիս, ապրէ՛ դուն, եւ այդ դաշոյնով իսկ լուծէ իմ վրէժս:

«—Պէնիթա՛, Պէնիթա՛, աղաչեցի իրեն, չե՞ս զիտեր որ առանց քեզի կեանքը անտանելի է ինձի համար: Կը նախընտրեմ քեզի հետ մեռնիլ, քան թէ քեզմէ բաժնուած մնալ:

«—Մեկնէ՛ ըսի քեզի, պնդեց նորէն, իմ երազս քանդուած է, կեանքս թռնաւորուած է, ի՞նչպէս կ'ուզես որ ապրիմ, սպաննէ՛ զիս, սպաննէ՛ . . . :

«Այդ միջոցին հակառակորդս նորէն ներս մտաւ. այս անգամ իր ընկերներուն հետ:

«Աչուըներս դարձած էին: Խոյացայ իրենց վրայ, եւ դաշոյնս մխեցի ամենէն աւելի մօտս գտնուողին կուրծքը:

«Միւսները ընկրկեցան:

«Անմիջապէս գոցեցի դուռը, եւ սենեակին մէջ գտնուող կարասիները անոր ետին դիզեցի իբր պատուար:

«Բանտարկուած էինք երկուքս ալ:

«Պէնիթա ոտքս ինկաւ եւ սկսաւ աղաչել:

«— Թիպո՛ւրսօ, Թիպո՛ւրսօ, կ'ըսէր հեկեկուլով, մի թափեր այս խեղճերուն արիւնը, սպաննէ՛ զիս եւ փախիր . . . մեռնելէս վերջը ա՛լ աւելի պիտի կրնամ սիրել քեզ:

«— Ո՛չ, ո՛չ, զինքը պիտի սպաննեմ, կ'աղաղակէի իրեն:

«— Պէնիթա՛, պոռաց հակառակորդս դուրսէն, մտածէ անգամ մը, խօսք տուած էիր ինձի: Իսկ դուն Թիպուրսօ՛, ելիր գնա, ո՛չ որ պիտի դպչի քեզի:

«— Վատ, աղաղակեցի, անիծած ըլլաս, թող թուրք չի պակսի երեսէդ:

«Այդ վայրկեանին սոսկալի աղմուկով մը դուռը կոտրեցաւ:

«Տասներկու հոգի ներս խոյացան՝ հրացաննին ինձի ուղղած:

«Փայլակի արագութեամբ գրկեցի Պէնիթան՝ եւ ձեռքի դաշոյնս մխեցի սիրտը:

«Շնորհակալ եմ, Թիպուրսօ՛, շնորհակալ եմ, կը սիրեմ գրեզ, հեկեկաց տարաբաղդ աղջիկը՝ եւ մեռած ինկաւ ոտքերուս առջեւ»:

Թիպուրսօ չկրցաւ շարունակել:

Ոտքի ելաւ, եւ անկիւնէ մը մարդկային զանկ մը առնելով, ծունկի եկաւ անոր առջեւ եւ սկսաւ համբուրել խենթի մը պէս:

— Ներէ՛, Պէնիթաս, ներէ՛ ինձի, կ'ըսէր վայրկեանը մէյ մը:

Չկրցայ դիմանալ, եւ ես ինքս ծունկի եկայ իր քովը:

Շունն ալ մեզի մօտեցաւ, եւ սկսաւ ոռնալ տխուր շեշտով մը:

Քանի մը վայրկեան անցաւ այդպէսով: Յետոյ յանկարծ,

Թիպուրնօ ոտքի ելաւ, եւ ըսաւ՝ խօսքը ձեռքի գանկին ուղղելով.

— Գիտես Պէնիթաս, որ եթէ երբէք այսչափ ատեն քեզի հետ ապրեցայ՝ միակ նպատակա քու վրէժդ լուծել էր: Գիտես որ հայրը մեռցուցի զաւկին առջեւ, եւ զաւակն ալ մօրը աչուրներուն տակ: Գիտես թէ աղիքները դուրս թափեցի այդ կնոջ՝ որ քու առեւանգիչդ աշխարհ բերած էր: Ամէնքն ալ մեռած են այս պահուս: Ես ինքս իրենց հետ այնչա՛փ վայրագութեամբ վարուեցայ, որչափ առեւանգիչդ վարուած էր մեզի հետ: Թող անէժք թափի անոնց վրայ, անիծուած ըլլան, հիմա որ ամէնքն ալ մեռած են իմ ձեռքովս:

Այս խօսքերը արտասանելէ վերջ ոտքի ելաւ, եւ խոշոր քայլերով սկսաւ պտուտքիլ սենեակին մէջ:

Յետոյ, եկաւ կեցաւ իմ առջիս, եւ ըսաւ կատաղի ծայնով մը.

— Այո՛, ամենքն ալ մեռած են, մեռած, մեռած, հիմա ես ինքս կ'ուզեմ մեռնիլ, ես ինքս կ'ուզեմ վայելել այդ բարեբաղդութիւնը. որովհետեւ կեանքի այս պայմաններուն մէջ մահը աւելի բարիք մըն է, քան թէ չարիք մը: Եւ սակայն մահը միշտ կ'ուշանայ գալու, ի զուր գայն կը հետապընդեմ, ի զուր զիս մեռցնողի մը կ'սպասեմ: Այս կողմերէն պատահաբար անցնող մարդերը զիս տեսնելուն պէս կը փախչին կ'երթան, եւ ես չեմ կրնար հասնիլ իմ փափաքիս:

ՃՐ. Գ Լ Ո Ւ Ե

Փոթորիկ դաշտին մէջ.— «Բամբէրօն».— Լող, աւազ, փոշի.— Կամ պէտք է դիմանալ եւ կամ կտակը շինել:— Մնորիօի անտարբերութիւնը:— Աւազի փոթորիկը:— Անակնկալ պատուարը:— Տար է:

Խորապէս զգածուած էի լսելով դժբաղդութեան պատմութիւնը այդ մարդուն՝ որուն այնչափ անսպասելի կերպով մը հանդիպած էի:

Ամբողջ գիշերը ո՛չ ան լուութիւնը խզեց, ո՛չ ալ ես. Աստուն շատ կանուխ արթնցայ, եւ ըսի իրեն:

— Տօն Քիպուրսօ, ձեզի կեանքս կը պարտիմ, շնորհակալ եմ ատոր համար, եւ կրնաք վստահ ըլլալ թէ բնաւ չպիտի մոռնամ ձեր մատուցած ծառայութիւնը:

Մարդը ձեռքը ինձի կարկառեց, բայց իսկոյն ետ քաշեց, իբր թէ բան մը պիտի ըսէր:

Եւ սակայն չխօսեցաւ: Քիչ մը ատեն լուռ մնացինք նրկուքս ալ: Յետոյ, ձեռքովը ինձի նշան ըրաւ որ իրեն հետեւիմ:

Նրկուքս ալ դուրս ելանք, եւ սկսանք յառաջանալ եղէգուտներուն մէջէն:

Այսպէսով, Քիպուրսօ զիս անցուց գետէն, եւ դէմս պարզուող նամբան ցոյց տալով ըսաւ.

— Այս ուղղութեամբ գացէք, աղուոր նամբայ մըն է, ու բնաւ վտանգ չի հասնիր ձեզի:

Յետոյ աւելցուց.

— Միայն թէ, ո՛չ մէկուն ըսէք զիս տեսնելիդ: Թող ոչ որ գիտնայ թէ ինձի հետ խօսած էք:

Պահ մը ետքը, արդէն իսկ աներեւոյթացած էր եղէգուտներուն մէջ:

Իր ցոյց տուած նամբան ձեռք առի եւ տասը վայրկեան վերջ կրցայ գտնել ընկերներս, որոնք իմ բացակայութեանս մասին մտահոգութեան մէջ ինկած էին:

Երկուքն ալ զիս հարցութործեցին, բայց ոչ մէկ բացա-
տրութիւն տուի իրենց :

Եւ ալ անկէ վերջ , մեզմէ ոչ որ հիւղակին մարդուն
խօսքը ըրաւ :

... Պէտք էր որ ճամբայ ելլէինք : Մեզմէ անդին , Քա-
նատա Լասրան կար՝ ուր Հնդիկներու ստուար ցեղ մը իր
կայքերը հաստատած է :

Տօմէնկօ՝ որ միշտ իր գողցուած ձիերուն վրայ կը մտա-
ծէր, քանիցս յայտնեց ինծի թէ ձիերը անպատճառ այդ
Հնդիկներու քով պէտք է գտնուին :

Ես ինքս, միշտ նոր տեղեր տեսնելու փափաքէն մըղ-
ուած, կը քաջալերէի զինքը , ոյժ կուտայի իր ենթադրու-
թեանց :

Ամբողջ վեց օր առաջ քայեցինք, առանց ո՛րեւէ արկա-
ծի մը: Լնդարծակ դաշտի մը մէջ էինք եւ մեր չորս դին՝
խօստէ զատ ուրիշ ոչինչ կը տեսնուէր : Տեղ տեղ՝ կեն-
դանիներու ոսկորներու կը հանդիպէինք: Անջրդի դաշտ
մըն էր, եւ բոլոր այդ կենդանիները անշուշտ ծարաւէն մե-
ռած էին հող:

Եօթներորդ օրուան իրիկունք՝ ծուխի սիւն մը տեսանք
հեռուէն, ու կանգ առինք:

Տօմէնկօ մինակը սկսաւ յառաջանալ, հասկնալու հա-
մար թէ ի՞նչ էր այդ ծուխը :

Տակաւ, մութը գրկեց չորս դին :

Բաւական ատեն կար որ Տօմէնկօ մեկնած էր, եւ սա-
կայն չէր վերադառնար :

Քիչ առ քիչ մտահոգութիւն ցոյց տալ սկսանք : Մեր
ձիերն ալ յոգնած էին ու պառկած խոտերուն վրայ :

Պահ մը, Օնօրիօ չկրցաւ զսպել իր խռովքը եւ ըսաւ .

— Եթէ երբէք այդ ծուխը Հնդիկներու բանակհողէն
կ'ելլէ, շիտակը գէշ է գործերնիս: Հայրս չեմ կարծեր որ
անոնց ձեռքը իյնայ. կրնայ ազատիլ ու կրկին վերադառ-

նալ. բայց անկէ անդի՛ն . . . ի՛նչ պիտի ընենք, մեր ձիերը յոգնած են, եւ չպիտի կրնանք փախչիլ անոնց առջեւէն:

Ի՛նչ որ ալ ըլլար, Տօմէնկօ արշալոյսէն առաջ չէր կրնար վերադառնալ:

Երկուքս ալ պառկեցանք ու փորձեցինք քնանալ:

Քունս շատ ուշ տարաւ, բայց կէս գիշերին ընդօստ արթնցայ: Մթնոլորտը ծայր աստիճան ծանրացած էր եւ կը ցնշէր զիս:

Օնօրիօ ալ, որ իր կարգին արթնցած էր, ոտքի ելաւ, զննեց հորիզոնը, եւ չկրցաւ զսպել յիշոց մը:

— Տէմօնիօ՛, ըսաւ, էս էլ բամբէրօ:

Իսկոյն հասկցայ թէ ի՛նչ վտանգ կը սպառնար մեզի: Դաշտային հով մը սկսած էր փչել, տեսակ մը ահարկու ուրական որ ճամբուն վրայ գտնուած ամեն բան կը քշէ կը տանի: Ծառ, տուն, կենդանի եւայլն, ոչ մէկ բան կը դիմանայ անոր առջեւ: Տուները կը փլցնէ, ծառերը արմատախիլ կ'ընէ, կենդանիները կը քշէ կը տանի, նոյն ատեն յարուցանելով փոշիի ամպ մը՝ որ պարզապէս աչք կը կուրցնէ: Բամբաներուն, այս ընդարձակ դաշտերուն մէջ, բամբէրօն շատ յաճախ կը պատահի: Եւ պէտք է ընդունիլ որ ամէնէն արհարատ վտանգներէն մէկն է ասիկա:

Փոթորիկը հետզհետէ կը սաստկանար: Քարի, փոշիի յորձանքներ յաջորդաբար մեր վրայ կ'իյնային, եւ հովին սուլիւնը որոտման ձայներ կը հանէր մեր շուրջը: Թռչունները՝ ինչպէս նաեւ ամէն կարգի կենդանիներ՝ շտապաւ կը փախչէին մութ գիշերուան մէջ, սարսափելի աղաղակներով: Ձէք կրնար երեւակայել թէ ես ինքս որչափ սարսափած էի այդ խառնաշփոթութեան մէջ:

Այդ միջոցին, Օնօրիօ ինձի մօտեցաւ, եւ բաներ մը ըսաւ զորս սակայն չկրցայ լսել:

Մեր բոլորտիքը աղմուկը ա՛յն աստիճան մեծ էր որ անկարելի դարձած էր ուրիշ ձայն լսել:

— Ի՛նչ կ'ըսես, պոռացի իրեն իմ կարգիս:

Չզգացի որ երեսս կը նայի, բայց ինքն ալ իմ ըսածէս
բան մը չէր հասկցած:

—Օնօ՛րիօ, Օնօ՛րիօ, պոռացի բոլոր ուժովս:

Վերջապէս լսեց. եւ ինքն ալ ինծի մօտենալով. շըր-
թունքը փակցուց ականջիս, եւ սկսաւ պոռալ:

—Ա՛ն ծիուդ թամբը եւ վերարկուդ:

—Ի՞նչ պիտի ընենք, ծայնեցի իրեն միեւնոյն կերպով:

—Ա՛ն եւ ինծի հետեւէ, ըսաւ, առանց ուրիշ բացատ-
րութիւն տալու:

Հնազանդեցայ. եւ ծիուս թամբն ու վերարկուս առնե-
լով սկսայ իրեն հետեւիլ:

Քալելն իսկ անկարելի դարձուցած էր փոթորիկը:

Գացի Օնօրիօյի թիւր մտայ, եւ այդ կերպով կրցանք
քիչ մը տեղ յառաջանալ:

Չեմ գիտեր որոշակի թէ քանի՛ քայլ առած էինք, երբ
հովի ուժգին հոսանք մը երկուքս ալ գետին տապալեց:

Ուզեցինք խօսիլ իրարու հետ. բայց ի զօր: Փոթորիկին
յարուցած սղմուկը հետզհետէ կ'աւելնար եւ շէնք շնորհք
կը խուլցնէր զմեզ:

Քանի մը անգամ յաջօրդարար ոտքի ելանք, բայց ու-
րականը միշտ գետին նետեց մեզ: Հազար եւ մէկ ջանքով եւ
դժուարութեամբ կը յաջողէինք կանգնել. բայց հովի նոր
հոսանքներ կրկին երեսի վրայ կը պառկեցնէին մեզ:

Մեր շփոթութեան մէջ, գետնի խտտերուն եւ միւս քոյ-
սերուն կը կառչէինք, բայց բռնածնիս ձեռքերնիս կը մնար:

Բերանս մօտեցուցի Օնօրիօյի ականջին եւ հարցուցի:

—Օնօ՛րիօ, ի՞նչ պիտի ըլլանք ասանկ:

—Ի՞նչ պիտի ըլլանք որ, բաղգերնիս բանուկ է կ'ե-
րեւայ . . . :

—Աղէկ, բայց մտքը . . .

—Ետքը, ետքը սա է որ պիտի ստիպուինք մնայ հոս,
այնչափ ատեն որ փոթորիկը տեւէ... պէտք է վարժուինք
այս մանր մունր արկածներուն, որոնք շատ սովորական բա-
նք են այս կողմերուն համար:

Մանր մուկն արկած... Հնդիկ մը միայն պիտի կրնար այդպէս յորջորջել այդ արհաւիրալից փոթորիկը՝ որ այս աստիճան կը նեղէր զմեզ:

— Բայց ես չպիտի կրնամ դիմանալ, ըսի նորէն ճամբու ընկերոջս,

— Ի՞նչ հարցուց:

— Չպիտի կրնամ դիմանալ: Մարմինս ամբողջ հողով ծածկուած է, ականջներս, աչքերս լեցած են միշտ հողով, եւ շիտակը չեմ գիտեր թէ ոսկորներս ի՞նչ եղած են... ու տակաւին փոթորիկը բնաւ դադրելու միտք չունի . . .

— Ձեր գիտնալու բանն է վերջապէս... եթէ չպիտի դիմանար լա՛ւ... այն ատեն ընելիք միակ բան մը կը մնայ ձեզի . . .

— Ի՞նչ . . .

— Ժամ առաջ կտակնիդ շինել եւ ինծի յանձնել . . .

— Կտակս շինել . . .

— Այո՛, այս բանբեռներուն կամ պէտք է դիմանալ, եւ կամ չուել դէպի միւս աշխարհը:

Օնորիօյի խօսքերը շատ մը անխորժ մտածմանց մատնեցին զիս:

Դիմանալի, աղէ՛կ, բայց ի՞նչպէս: Օդը մանաւանդ, երթալով աւելի ճնշիչ, աւելի հեղձուցիչ հանգամանք մը կը ստանար: Մթնոլորտը ամբողջովին փռշիով լեցուած էր:

Շունը չէի կրնար առնել, ու տեսակ մը նախանձով կը դիտէի Օնորիօն, որ գէշ աղէկ ինքզինքը կը պաշտպանէր փոթորիկին դէմ:

Անպիտանը վարժուած էր ատանկ պատահարներու, եւ իրեն համար շատ դիւրին էր տոկալ:

Բայց ե՛ս:

Ի՞նչ պիտի ընէի, եթէ երբէք փոթորիկը աւելի երկար տևէր:

Յանկարծ, մեր վիճակը ա՛լ աւելի տազնապալից հանգամանք մը ստացաւ:

Փռշիի փոթորիկէն վերջ, այս անգամ աւագի փոթորիկ մը ծագեցաւ, եւ սկսաւ մեզ քշել տանիլ գետնին վրայէն:

Հակառակ մեր ջանքերուն, չէինք կրնար ինքզինքնիս ամուր պահել գետնին վրայ:

Հովին ձեռքը մէյմէկ խաղալիք դարձած էինք, եւ ուզածին պէս կ'առնէր կը տանէր մեզ, իբր թէ փետուրներ ըլլայինք:

Բաւական տեղ քաշքշուեցանք այդպէս, մինչեւ որ երկուքս ալ կեցանք անակնկալ պատուարի մը զարնուելով:

Մթնոլորտը աւազով լեցուած էր, եւ չէինք կրնար բան մը տեսնել: Աւագի հատիկները ուժգնօրէն կ'իջնէին մեր վրայ, եւ երեսնիս կը ծակծկէին:

Չեռքերս տարածեցի պահ մը հասկնալու համար թէ ի՞նչ էր այն պատուարը որ մեզ կեցուցած էր այդպէս:

Բայց իսկոյն սոսկումով ետ քաշեցի:

Մեզ կեցնող պատուարը տաք, այրուցիկ բան մըն էր:

Ի՞նչ կրնար ըլլայ արդեօք . . .

Վ Ե Ր Ջ Ա Յ Ա Ն

Փոթորիկը կը դադարի:—Տօմէնկօ ի՛նչպէս գտաւ իր ձիերը, եւ ի՛նչպէս վրէժ լուծեց:—Զիերու թայան մը:—Պահնորդութիւն մը:—Զիեր՝ որոնց վրայ յանկարծ Հնդիկներ կը յայտնուին:—Հանդիպում Արժանթինեան զինուորներու:—Բաժանում:—Երկու նոր առաջնորդներ:—Շիփիլքօ քաղաքը:—Վերադարձ դէպի Պուէնտօս-Այրէս:

Այդ նոր սոսկումը սակայն շատ չտեւեց:

Մեր ձիերն էին, որոնք իրենց կարգին փոթորիկէն սարսափահար, պառկած էին հող, կռնակնին հովին տուած:

Մենք ալ իրենց քով սեղմուեցանք:

Հովը կը սուլէր միշտ, եւ աւազները կտոր կտոր կ'ընէին մեր հագուստները:

Բանբեռն այդպէս ժամեր տեւեց, եւ մինչեւ որ դադրեցաւ, հողինիս բերաննիս եկաւ:

Այ դուք կրնաք երեւակայել թէ ինչ քուն մը քնացանք այն զիշերը:

... Յաջորդ առտուն, Տօմէնկօ վերջապէս գտաւ մեզ:

Մեր ձիերը շատ խղճալի կացութեան մը մէջ կը գրտնուէին, բայց սատանորդի հնդիկը ապահովցուց մեզ:

—Հոգ մի՛ ընէք, ըսաւ, ծուխը զոր տեսած էինք, իրաւ է. Հնդիկներու կայքէ մը կը բարձրանար, բայց անպիտանները այս միջոցիս մեկնած են իրենց բանակետողէն, հովին քշած տարած առարկաները գտնելու համար. բանակետողին մէջ կիներ ու տղաքներ կան: Ասիկա բարեբաղդութիւն մըն է, որովհետեւ պիտի կրնանք առանց կռիւի ետ առնել գողցուած ձիերնիս: Միւս կողմէ, վրէժ մը լուծած ըլլալու համար ես ալ իրենց ձիերը պիտի գողնամ, եւ այնչափ հեռուները պիտի տանիմ, որ ալ ընաւ չկարենան անոնց հետքը գտնել: Օ՛ն, աճապարեցէք, որովհետեւ կրնայ ըլլալ որ շուտ ետ դառնան:

Հովը ամէն բան առած տարած էր: Ոչ թամբ ունէինք

ոչ ալ ո՛ր եւ է կազմած: Մերկ ձիերու վրայ ցատկեցինք, եւ ամբողջ օրն ու զիշերը յառաջացանք, առանց բնաւ դադար առնելու:

Տաժանելի ճամբորդութիւն մը եղաւ ատիկա, եւ շատ յոգնեցուց մեզ:

Առտուն կանուխ, արշալոյսին, վերջապէս Հնդիկներու բանակետը հասանք, ու գտանք Տամէնկոյի ձիերը՝ որոնք կ'արածէին ուրիշ յիսունի մօտ ձիերու հետ: Անոնց շուրջը կը գտնուէր նաեւ ոչխարներու հօտ մը:

Տամէնկո՛ւ ուրախութեան ազազակ մը արծակեց՝ եւ ըսաւ ոչխարները ցոյց տալով:

—Ահաւասիկ մեզի ուտելիք եւ հագնելիք, այս ոչխարները շատ պիտի դիւրացնեն մեր ճամբորդութիւնը:

Ցատկեց ձիէն վար, եւ քանի մը վայրկեանի մէջ բազմաթիւ ոչխարներ մորթեց եւ կտոր կտոր ըրաւ, անոնց վըրայի մորթը խնամով հանելէ վերջ:

Քիչ ետքը, երկու Հնդիկները զիս մինակ թողուցին մեր պաշարին իբր պահապան, եւ իրենց Լաձձօները առնելով հեռացան գացին:

Կէս ժամ վերջ, երկուքն ալ վերադարձան առոյգ ձիերու վրայ նստած: Ուրիշ երկու ձիեր ալ առած էին իրենց հետ, որոնցմէ մէկը ես ինձի համար բնտրեցի: Միւսին վրայ բեռցուցինք մեր պաշարը:

Տամէնկօ, Օնօրիօյի հետ կրկին հեռացաւ՝ զիս դէպի հիւսիս ճամբու դնելէ վերջ:

Քիչ մը տեղ յառաջացայ, բայց շատ չանցած, կեցայ սարսափահար:

Ահռելի աղմուկ մը փրթած էր ետեւէս:

Հնդիկներու ձիերն էին՝ զորս Տամէնկօ եւ Օնօրիօ վախցուցած էին, եւ որոնք, անոնց կողմէ հետապնդուած՝ դէպի իմ կողմս կը սուրային վրնջելով:

Մէկ երկու ժամ տեւեց այդ վազքը, ուրկէ վերջ դադար առինք:

Սքանչելի եւ շա՛տ լաւ սնած ծիւր էին ամէնքն ալ: Միայն թէ պէտք էր յոգնեցուցիչ հսկողութիւն մը ընել անոնց վրայ, որովհետեւ այս կողմերու ծիւրը, միշտ իրենց վարժուած տեղը կը վերադառնան՝ ազատ թողուելնու պէս: Խումբով ձի գնողները ստիպուած են գոնէ տասնեւհինգ օրի չափ խիստ հսկողութեան մը ենթարկել զանոնք: Այլապէս, խմբովին կը փախչին եւ կը վերադառնան հոն՝ ուրկէ գնուած էին:

Գիշերուան մօտ գետի մը եզերքը հասանք, եւ որոշեցինք հսկողութիւնը կարգաւ կատարել: Նախ Տօմէնկօ արթուն մնաց, յետոյ Օնօրիօ, եւ վերջ ի վերջոյ կարգը ինծի եկաւ: Երբոր զիս արթնցուցին, ձիուս վրայ ելայ, բայց միւս ծիւրը ա՛յն աստիճան հանդարտ կը կենային որ շարունակեցի մրափել:

Աղմուկ մը սակայն ընթոստ արթնցուց զիս: Միեւնոյն ատեն լսեցի Տօմէնկօյի ձայնը.

— Զիւրը, ձիւրը, կը պոռար:

Բացի աչուրնիրս: Արշալոյսը սկսած էր ծագիլ: Մեզմէ երկու հարիւր քայլ հեռուն, ձիերու ամբողջ խումբ մը կը սուրար կատաղի արագութեամբ մը:

— Ինծի՛ նա՛յնցէք, մեր ձիերը կը փախչին, պոռացի իմ կարգիս, ու ձիս խթեցի առաջ, անոնց ճամբան կտրելու համար:

Լսեցի որ Տօմէնկօ բաներ մը կ'ըսէ, բայց լաւ մը չհասկըցայ: Անա՛նկ կարծեցի թէ փութալու պատուէր մը կուտար ինծի, եւ ալ աւելի երագեցի ձիուս ընթացքը:

Այնչա՛փ շուտ կը վազցնէի որ չէի կրնար շնջել:

Այդպէսով, տասը մէթրի չափ անցայ փախստականները:

Միայն թէ պէտք էր զանոնք կեցնել:

Յանկարծ միտքս ինկաւ Տօմէնկօյի ի գործ դրած միջոցը:

Զիս կեցուցի իսկոյն, եւ ձիերը ետ դարձնելու համար սկսայ սոսկալի աղաղակներ արծակել:

Զիւրը սակայն կեցան, եւ անոնցմէ խրաքանչիւրին վը-

բայ մէյմէկ Հնդիկ երեւցաւ, սպառնալից նայուածքներով, ու նիզակնին բարձրացուցած:

Բարեբաղդաբար ինքզինքս չկորսնցուցի, եւ սկսայ դէպի իմ ընկերներուս կողմը փախչիլ անօրինակ արագութեամբ մը:

Կէս ճամբան, Արժանթինեան ծիաւոր զինուորներու խումբ մը ելաւ դիմացս:

Այդ խումբն ալ ծիերը կը հալածէր:

Ինձի բնաւ կարեւորութիւն չտուին, եւ սկսան շարունակել իրենց հետապնդումը, որ չնմ գիտեր թէ ինչպէ՛ս վերջ գտաւ:

Երբօր երկու ընկերներուս քով հասայ տեսայ որ մեր ծիերը հանդարտօրէն կը ճարակին՝ Տօմէնկօյի հակողութեան տակ:

— Գռալօ, ծայնեց ծերունի Հնդիկը, մինակդ այդպէս յիսուն Հնդիկ կը հետապնդես առանց վախնալու:

Ես իմ սխալս հասկցած էի: Փախչող ծիերը կարծած էի որ մերիններն են: Մինչդեռ ուրիշ Հնդիկներու են նզեր, որոնք մօտակայ դաշտային բնակարան մը կողոպտած եւ մէկ քանի հոգի սպաննած ըլլալնուն համար այդպէս կը հետապնդուէին Արժանթինեան զինուորներու կողմէ:

Անպիտանները հայածուած ատեննին՝ ինքզինքնին կը սահեցնեն ասպանդակին մէկ կողմին վրայ, եւ ծիուն փորին վրայ կ'երկննան, ետեւնուն արծակուած զնդակներէ եւ նիզակներէ զերծ մնալու համար:

Այն աստիճան վարժ են, եւ այն աստիճան աղէկ կը պահուրտին որ նոյն իսկ մօտէն տեսնող մը բնաւ չի կասկածիր թէ ծիաւորներ կան փախչող ծիերու վրայ:

Ես ալ այդպէս կարծած էի.

— Շիտակը աղէկ յանդգնութիւն, յիսուն հոգիի վրայ յարծակիլ, բաւ Տօմէնկօ, որ ինքն ալ անանկ կարծած էր թէ ես Հնդիկները տեսած ու հետապնդած էի զանոնք:

Զուգեցի իմ մասիս կազմած այդ աղուոր զաղափարը արել:

— Բայց անա՛նկ կարծեցի թէ, պատասխանելի, դուք ալ ինձի պիտի հետեւիք:

— Օ՛հ, շիտակը բեզի պէս մէյ մէկ մասունք չունինք վրանիս, այդչափ յանդգնութեամբ կուրծքերնիս նիզակներու առջեւ պարզելու համար:

Եւ աս ըսելէն վերջ, Տօմէնկօ կրկին սկսաւ ներբողել իմ ենթադրական քաջութիւնս:

... Քանի մը օր կեցանք հոն՝ հանգիստ առնելու համար:

Երբոր ճամբայ պիտի ելլէինք, յայտնեցի ընկերներուս թէ մտադիր եմ Պուէնոս-Այրէս վերադառնալ:

Իրաւ է որ ինձի համար շա՛տ դժուար պիտի ըլլար այդ երկու հաւատարիմ ընկերներէս բաժնուիլ, բայց վերջապէս այդ արկածներու կեանքէն ալ բաւական ծանծրացած էի:

Մանաւանդ որ տակաւ կրնայի վրայ տալ առողջութիւնս, ինչ որ ամենէն անտանելի բաներէն մէկը պիտի ըլլար այդ դաշտերուն մէջ՝ ուր ո՛չ բժիշկի հանդիպած էի, ոչ ալ դեղարանի:

Երկու ընկերներս ալ ցաւ յայտնեցին այդ մասին, եւ ըսին թէ ինձի վարժուած ըլլալով, մեծ վիշտով պիտի բաժնուէին ինձմէ:

Այդ օրերուն, Շիլլիքօ գացող երկու կօծներու հանդիպեցանք եւ ես այդ առիթէն օգտուելով, հրաժեշտ տուի Տօմէնկօյի եւ Օնօրիօյի, ու երկու կօծներու հետ ուղղուեցաւ դէպի հիւսիս:

Տօմէնկօ եւ Օնօրիօ մեծ ցաւով բաժնուեցան ինձմէ, եւ իրենց կարգին ուղղուեցան դէպի արեւելք:

Իմ երկու նոր առաջնորդներս լաւ երեւոյթ մը չունէին բնաւ: Տեսնող մը աւազակ պիտի կարծէր զանոնք: Եւ սակայն շատ սիրով վարուեցան ինձի հետ:

Ճամբան գրեթէ հանգիստ անցուցինք: Որսեր կ'ընէինք ուտելիք ճարելու համար, եւ կը յառաջանայինք առանց ինքզինքնիս յոգնեցնելու:

Այդ կերպով անցանք Սալաուօ գետը, եւ հասանք Շի-

վիթօ քաղաքը որ 7-8000 բնակիչ ունի, եւ կը գտնուի Պուէ-
նոս-Այրէսի արեւմտեան կողմը. 160 քիլօմէթր հեռու: Եր-
կաթուղիի զիծ մը՝ երկու քաղաքները իրարու կը միացնէ:
Հողագործութեան համար շատ բանուկ կեդրոն մըն է, եւ
իր շրջականերուն մէջ մեծաքանակ արմտիք կը մշակուի:

Հոն ծիս ծախսեցի, եւ քիչ շատ շնորհքով հազուստ մը
գնելէ վերջ, շոգեկառք մտայ եւ ուղղուեցայ դէպի Պուէնոս-
Այրէս:

Արկածներուս վերջակէտը դրուած էր:

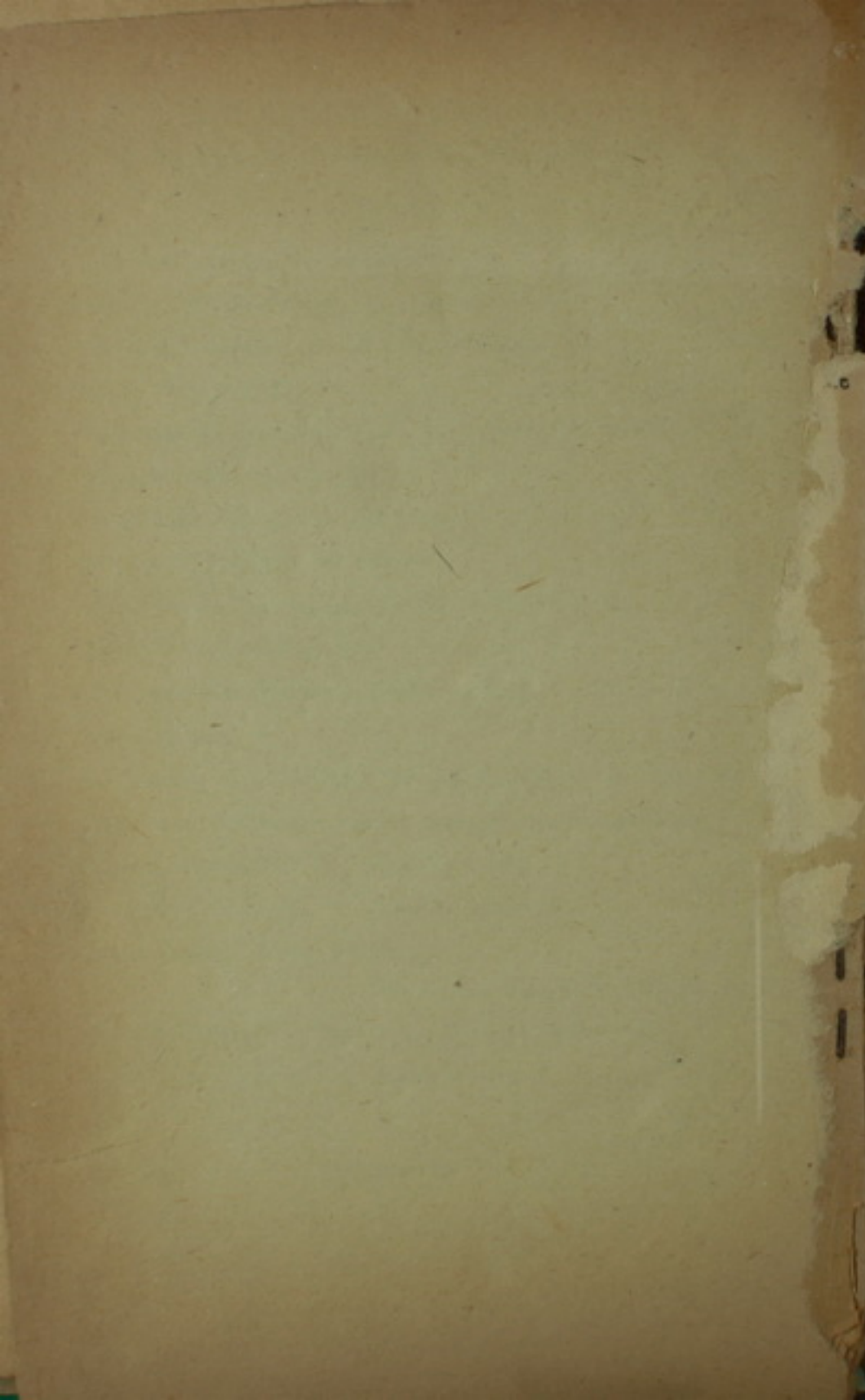
Յ. Մ. ՍԵՓԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆԻ ՄԷՋ

ԿԸ ԳՏՆՈՒՄԸ ԼԵՏԵՒԵԱԼ ԳԻՐՔԵՐՈՒ ՄԹԵՐՔԸ

1. Կեղծ հաննարներ, Զ. Էսայեան
2. Կոմս սր Մոնթե-Քրիստօ, Ա. Տիւմա (6 հասոր)
3. Գաղտնիք Բարիզու, Էօմեն Սիւ (4 հասոր)
4. Դաւիթ Բեկ, ԲաճՅի
5. Պատերազմ եւ Խաղաղութիւն, Լ. Քօլսոբոյ (6 հասոր)
6. Իննսուն տեւ, Վ. Հիւկօ
7. Քռուառներ, Վ. Հիւկօ (10 հասոր)
8. Քաղաքացիական կռիւք, Ե. Օսեան
9. Մեծագոյն Մուրացիացիներ, Յ. Յ. Պարոնեան
10. Արեւելեան Ասամաբոյժք » » »
11. Երեւ Հրացանակիրները, պատկերազարդ, Ա. Տիւմա (4 հս.)
12. Շրաքնէլի սակ
13. Նաւասարդ 1914 տարւոյ. Գ. Վարուժան եւ ձ. Սիրունի
14. Նիշէի սիլ, հայաստանի սանկ. շարժիչներու հաւաքածոյ
15. Բառարան հայերէն Ս. Գաբամանեան
16. Բառարան հայ-գաղ. Ե. Տեմիրճիպաւեան
17. Հայոց Պատմ., Գեորգ Մետրոպի,
Տարր. Բ., Միջին Ա., Միջին Բ.
18. Աւսարհագրութիւն, Տարր. Վ. Մարգարեան
19. Կրօնի ուսում, Տարր. Վ. Մարգարեան

91 (82) 04

5-88

ՀՐԱՏԱՐԱՎԿՈՒԹԻՒՆ Յ. Մ. ՍԵՔԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆԻ

ԵՐԵՔ ՏԱՐԻ ԱՐԺԱՆԹԻՆԻ ՄԷՋ ՌՕՄԷՆ ՏՕՐԻՆՆԵԱՔ

(Ուղեւորական արկածներ)

30 դրո

ՄՕՏ ՕՐԷՆ ՀՐԱՊԱՐԱԿ ԿՆԵԼԼԷ

ԱՂԷՔՍԱՆՆԵՔ ՏԻՐԱՆԵՐ

ԵՐԵՔ ՀՐԱՅԱՆԱԿԻՐՆԵՐԸ

(Պատկերազարդ, 4 հատր)

ՄԱՍԼՈՑ ՏԱԿ ԵՆ

Յ. Յ. ՊԱՐՈՆՆԵԱՆԻ ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐԸ

A $\frac{11}{79867}$